

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT

Een eerste
verkenning van
een vergeten
probleem

Casper Vogel



HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Een eerste verkenning van een vergeten probleem.

Casper Vogel

1e druk 1973 Onder de titel: 'Huwelijk en Homofilie. Nederlands Vereniging tot Intergratie van Homoseksualiteit COC, AMSTERDAM.

2e iets gewijzigde druk 1981.

Inhoud

EEN EERSTE VERKENNING

Hoofdstuk 1 Getrouwde homofielen blijken te bestaan.

Hoofdstuk 2 Een stad vol als Hilversum.

Hoofdstuk 3 Waarom trouwt een homofiel?

Hoofdstuk 4 Verloop van de eerste huwelijksjaren.

Hoofdstuk 5 Moment van Opluchting.

Hoofdstuk 6 Opzoek naar andere levensvormen.

Hoofdstuk 7 Hoe moet dat met de kinderen?

Hoofdstuk 8 Vage gevoelens bij vrienden en kennissen.

Hoofdstuk 9 Orpheus' sleutel: elkaar helpen.

Hoofdstuk 10 Slotopmerkingen.

Literatuurlijst

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 1

Getrouwde homofielen blijken te bestaan.

Nauwelijks was de werkgroep voor huwelijk en homofilie Orpheus in 1970 opgericht, of er kwam een begin aan een stroom brieven die sindsdien alleen maar groter geworden is. Er was een klein gaatje geprikt in een voor tallozen benauwd isolement. Er kwam een klein beetje lucht. Er werd iets zichtbaar: het topje van een ijsberg. Voor het eerst in Nederland was er een ruimere gespreksmogelijkheid dan met een psychiater of zielzorger over een der langst verzwegen taboes: homoseksualiteit binnen het huwelijk. Uit de brieven en schrijvers werden spoedig gespreksgroepen samengesteld die zonder uitzondering voor alle betrokkenen gunstig bleken te werken. Eindelijk kon er worden gepraat over een onderwerp dat jaren lang als een brok stilzwijgen tussen mensen gelegen had.

Meer openingen werden gemaakt.

Twee radioprogramma's van het Humanistisch Verbond, medio april 1972, leverden onmiddellijk 90 brieven op.

Een uitzending van het Vara-Radioweekblad voor de vrouw, enkele maanden later, deed ruim 200 mensen naar de telefoon grijpen, waarvan enkele gesprekken direct daarna - met toestemming - werden uitgezonden.

Enkele maar, want de meeste mensen wilden alleen maar hun hart luchten. U zendt het toch absoluut niet uit, hè? Ik wilde alleen maar even met u praten.

De grootste en voor iedereen meest verheugende ontdekking: er zijn er meer zoals wij; we kunnen erover praten. Daarom vroeg Orpheus een aantal mensen op te schrijven waarom ze trouwden, hun moeilijkheden, hoe ze naar een oplossing zochten, wat ze de kinderen vertelden, enz..

Alle schrijvers kenden en onderschreven het doel van hun werk: een punt van herkenning bieden aan anderen. Ze wisten hoe belangrijk dat was: ze hadden er zelf soms jaren op zitten wachten.

Raakpunten.

In dit boek wordt naast een aantal van deze levensgeschiedenissen te publiceren ook iets anders geprobeerd: nagaan op welke punten al deze persoonlijke verhalen elkaar raken. Welke problematiek is gemeenschappelijk?

Op grond van gesprekken met betrokkenen, van onderzoek van de uiterst schaarse literatuur over dit onderwerp, van het belangrijke statistische onderzoek "Sex in Nederland" door de Geïllustreerde Pers in 1969, en aan de hand van opmerkingen van deskundigen, is getracht een binnen dit beperkte kader zo breed mogelijke informatie te over huwelijk en homofilie.

Waar nodig wordt dit verduidelijkt met citaten uit gesprekken en opstellen.

Maar hoe noodzakelijk en belangrijk deze informatie ook is, met dit artikel wil Orpheus toch meer bereiken. De gekozen opstelling gaat verder dan neutraal-inventariserend; daarvoor is al veel te duidelijk geworden wat er aan de hand is in Nederland. In vele duizenden huwelijken zitten mensen gevangen in onzekerheid, angst, wanhoop soms.

Niet alleen de homofiel, maar ook de heterofiele partner. Met hun vragen en twijfels zijn ze er niet zelden in geslaagd een voor het oog van de buitenwereld normaal gezin te vormen. Maar minstens een van beiden leidt een dubbelleven; met dagelijks de mens spelen die hij of zij niet is. In zulke levens krijgen de echte, eigen gevoelens en gedachten een restplaatsje toegewezen, of houdt een incidenteel heimelijk contact naar buiten als uitlaatklep een schijnwereld in stand.

Sommigen houden dit jaren vol, anderen hun leven lang. Allen hebben dit gemeen dat ze even zo lang niet openlijk zichzelf konden zijn tegenover anderen. En omdat ons aller houding daarbij in het geding is, werd dit boek niet alleen geschreven voor gehuwde homofielen en hun partners. Voor iedereen geldt dat een mens zich pas ten volle kan ontplooiën en zijn leven pas als zinvol kan ervaren, als hij komt tot bewustwording en erkenning van zichzelf net zo goed als van anderen. Er is weinig fantasie voor nodig om in te zien dat dit extra moeilijk is voor een homofiele huwelijkspartner.

Maar er is meer nodig in zo'n situatie: respect en erkenning van anderen. Vrijheid, die je gewoon als

mens gelaten wordt. Zover zijn we nog lang niet in onze samenleving. Nog steeds worden de meeste getrouwde homofielen geruisloos in hun isolement gevangen gehouden door de afkeuring en bekrompen opvattingen in onze maatschappij, die nog veel te veel uitmaakt hoe je hoort te leven. Enkelens slechts zijn er in geslaagd zich uit die gevangenschap te bevrijden. Ze hebben niet langer willen ontkennen wie ze in wezen zijn en hebben erover met hun man of vrouw gepraat. In al deze gevallen was het een moeilijke weg, na veel aarzelen gekozen. Maar heel vaak bleek het een betere weg te zijn. Als het bespreekbaar was geworden wisten man en vrouw vaak na tergend lang twijfelen en vermoeden eindelijk wie ze waren, wat ze aan elkaar hadden, met wie ze eigenlijk getrouwd waren. Hoeveel verdriet het voor beide partners meebracht, zelden heeft iemand van die openheid spijt gekregen. Het leven werd er soms moeilijker door, soms juist gemakkelijker, maar altijd waardevoller. Niet alleen voor de homofiel, maar net zo goed voor de heterofiele partner. Het draaide niet altijd uit op die zo gevreesde echtscheiding, sommigen begonnen juist vanaf dat moment pas samen te leven. Maar hoe men ook tegenover elkaar ging staan, voor de homofiele partner was er steeds een geweldige druk weggevallen. Er was een nieuw begin, ditmaal in vrijheid en bewust gekozen. Een letterlijke ongekende weelde. Voor de heterofiele partner was dit meestal, na de opluchting van het eindelijk weten, het begin van een uitermate moeilijke periode. Waar voor de homofiele partner een geweldige druk weg viel, werd er voor de heterofiele partner vaak een geweldige druk opgebouwd.

Aansporing.

Daarom willen wij met dit boek meer dan informeren alleen. Het moet ook een aansporing zijn om homoseksualiteit in het huwelijk bespreekbaar te maken. Wellicht kan dit al een eerste stadium van hulp bieden zijn, in elk geval verwijzen we verderop naar het groeiend aantal mogelijkheden die er in deze situaties zijn. Pas als de openheid waar ieder naar verlangt er eenmaal is, dan is een echte keuze mogelijk. Waar die keuze toe leidt is dan voor het eerst een bewuste en persoonlijke zaak van vrije mensen geworden.

Hier willen we niet voor of tegen enige - in vrijheid gekozen - levensvorm pleiten. Zomin als we bij voorbaat tegen het huwelijk zijn, kiezen we voor celibaat of commune. Het gaat niet allereerst om de vorm. In allerlei levensvormen kunnen mensen onecht en onvrij tegenover elkaar staan en daar hoeven ze helemaal niet homofiel voor te zijn. Bepalend voor het geluk van mensen is de inhoud van elke levensvorm. Of je eerlijk tegenover elkaar kunt zijn, of je emoties - heus niet alle - samen kunt delen en verwerken, of je je ontspannen en vrij kunt voelen, of je kunt leven zonder het masker dat je al zo vaak moet opzetten. Veel homofiele mannen en vrouwen die getrouwd zijn spelen hun normale gezinsleven niet alleen voor de buitenwereld, maar ze houden ook binnenshuis hun masker op. Enkelens onder hen hebben dit abnormale normale leven doelbewust opengebroken. Ze hebben met hun echtgenoot of echtgenote vervolgens een ongelooflijk moeilijke tijd doorgemaakt, maar ze zijn samen of alleen nieuwe wegen gaan zoeken. Anderen zijn nog niet verder dan het stadium van erover praten tegenover anderen. Door hun openheid zijn we in staat achter de kunstmatige façade van een deel van hun leven kijken. Opgelucht vaak lieten ze ons toe, noodgedwongen nog in de anonimiteit, in de hoop dat huwelijken als die van hen voorkomen zullen worden. En waar dat niet mogelijk was zouden anderen er de inspiratie en de moed uit kunnen putten opdat ook zij hun drukkende stilzwijgen op te geven. Het kost verdriet en pijn; maar wie zou het ooit spijten openlijk zichzelf te kunnen zijn?

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 2

Een stad als Hilversum.

In 1969 werd een breed opgezet landelijk onderzoek naar de beleving van de seksualiteit, 'Sex in Nederland', uitgevoerd in opdracht van het weekblad Margriet. Dit onderzoek bracht verontrustende cijfers aan het licht. Een kleine 100.000 gehuwde of gescheiden mannen en vrouwen zeiden zich uitsluitend of overwegend lichamelijk aangetrokken te voelen tot hetzelfde geslacht. Tot dan was homoseksualiteit binnen het huwelijk een probleem waarmee pastorale en medische verzorgers van tijd tot tijd te maken kregen, maar toch op uiterst beperkte schaal. In de boeken en artikelen over homoseksualiteit werd het gehuwd zijn als een randverschijnsel behandeld, als het al genoemd werd. Het onderzoek 'Sex in Nederland' veranderde dat op slag. Het ging niet langer om een onbekend aantal op zichzelf staande gevallen, maar, nog afgezien van het aantal huwelijkspartners, om een bevolkingsgroep, zo groot als het totale inwonertal van steden als Maastricht, Leiden of Hilversum. En dit waren dan nog maar de meest 'harde' gegevens. Iets meer in detail leverde de steekproef het volgende beeld op (waarbij voor 'gehuwd' telkens gelezen moet worden 'gehuwd of gehuwd geweest'). Hoewel het onderzoek 'Sex in Nederland' in 1969 is gedaan, blijkt het ook heden te dage nog steeds zeer actueel is. Van de gehuwde mannen zegt 0,3% uitsluitend, 1% zich overwegend en nog eens 1% zich enigszins lichamelijk aangetrokken te voelen toe hetzelfde geslacht.

Bij de gehuwde vrouwen zijn dat 1% uitsluitend, 1% overwegend en 2% enigszins. Om dit in concrete getallen te zien moet men elke 1% mannen lezen als ongeveer 26.000 en elke 1% vrouwen als ca. 28.000. Het is goed hierbij te bedenken dat menigeen, zelfs in de anonimiteit, niet graag voor zijn of haar homofiele gevoelens uitkomt, zodat het werkelijk aantal wellicht hoger zal liggen. Ondersteuning voor dit vermoeden vindt men bij andere uitkomsten op dit terrein. Gevraagd naar de lichamelijke gerichtheid tijdens de pubertijd (die, zoals men weet, niet bepalend is voor het latere leven, maar toch enige aanwijzing geven kan) antwoordde 18% van de gehuwde mannen (resp. 5 en 13%) zich toen vaak of soms tot seksegenoten aangetrokken te voelen. Bij de gehuwde vrouwen was dit percentage 13 (resp. 3 en 10). En wat waarschijnlijk meer zegt: van de gehuwde mannen wilde 7% en van de gehuwde vrouwen 10% al deze vragen niet beantwoorden. Zonder ons echter om precieze cijfers verder te bekommeren (ze zullen bij nader onderzoek alleen maar hoger uitvallen) is één ding hiermee volstrekt duidelijk geworden. De situatie waarin gehuwde homofielen - en hun partners! - zich bevinden en de problemen die ze daarbij ontmoeten kunnen we niet langer uitsluitend als privé-aangelegenheden beschouwen. Behalve over personen gingen deze cijfers ook iets zeggen over onze samenleving. Hoe was het mogelijk dat een vraagstuk van zo grote omvang zo lang onder de oppervlakte kon blijven? In eerste instantie was er geen antwoord op deze vraag: men wist het gewoonweg niet. Niemand had het flauwste vermoeden dat in zoveel huwelijken homofilie een rol speelt. Homo's of lesbiennes trouwen immers niet? Ze blijven alleen, of gaan samenwonen met een vriend of vriendin. In het gewone leven waarin men trouwt en kinderen krijgt blijven zij terzijde staan en worden 'op hun manier gelukkig', zo ongeveer wordt er gedacht. Het idee dat een homofiele man of vrouw zou gaan trouwen is gewoon te vreemd om bij stil te staan. "Soort zoekt soort", is daarbij een gedachte waarvan niet zelden de wens de vader is. En kwam incidenteel toch iemand op de hoogte van bijvoorbeeld een

echtscheiding waar homoseksualiteit een rol speelde, dan leek dat de hoge uitzondering die deze regel bevestigde. Het zou toch onmogelijk zijn dat dit op grote schaal voorkwam? Welnu, het komt op grote schaal voor. En dat dit vrijwel iedereen ongelooflijk in de oren klinkt komt niet in het minst door de zwijgzaamheid van al die getrouwde homofielen zelf. Bij duizenden zijn ze in het huwelijk gestapt (meestal overigens zonder voor 100% van zichzelf zeker te zijn wat betreft de seksuele geaardheid!). De meesten van hen hebben daar natuurlijk spijt van gekregen, zouden het althans nooit opnieuw doen als ze weer voor de keus stonden, maar hullen zich niettemin in stilzwijgen. Op een handjevol uitzonderingen na, praat niemand van hen over de uiterst moeilijke situatie waarin ze terecht gekomen zijn. Uitzondering. Die stilte laat zich op twee manieren verklaren. In de eerste plaats hebben al die duizenden stuk voor stuk voor zichzelf het idee gekregen dat zij een uitzondering waren. In zoverre sluit hun denkwereld aan bij die van anderen.

Telkens weer keert die zin terug in levensgeschiedenissen en interviews:

- 'Ik dacht dat ik wel de enige zou zijn die zo iets gedaan had'.
- "Ik dacht: wie zou er nou zo gek als ik?".
- "Ik kon niet geloven dat iemand in zo 'n situatie verzeild kon raken"

En de verbijstering na kennismaking met anderen via een werkgroep van Orpheus:

- "De grootste verrassing was dat er meer waren zoals wij".
- "Er bleken er meer te zijn zoals ik".
- "We stonden niet langer alleen met dit probleem".

De tweede verklaring voor het zwijgen van gehuwde homofielen komt niet voort uit hun eigen houding, maar uit die van de maatschappij. Hier houden ze hun mond uit angst voor reacties van hun omgeving, familie, kennissen, vrienden, collega's, kortom, de buitenwereld. Want de opinie van die buitenwereld over homofilie in het algemeen doet het ergste vrezen omtrent zijn houding tegenover gehuwde homofielen. als bijzondere categorie.

Opnieuw levert de Margriet-enquête ons verhelderende gegevens.

"Vindt u dat men een homoseksueel zoveel mogelijk moet vrijlaten te leven?", zo werd gevraagd.

Nee, zei 32% van de volwassenen, maar daar stond 58% tegenover die vond van wel.

We zeggen dus in meerderheid tolerant te zijn tegenover homoseksuelen. Maar het zou interessant zijn te weten wat 'zoveel mogelijk' betekent en of men onder 'op de eigen manier leven' ook trouwen verstaat. Het lijkt op z'n minst twijfelachtig, indien we een ander gegeven onder de loep nemen.

Op de vraag: "Hoe ziet u homoseksuelen?" gaf ruim tweederde van de volwassen ondervraagden onmiddellijk een negatief oordeel: een aangeboren afwijking, vies, onnatuurlijk, een ziekte. Slechts 24% van de mannen en 22% van de vrouwen noemden homoseksualiteit 'aanvaardbaar' of namen een neutrale houding aan.

Onder de jongeren was de afwijzing zelfs nog sterker. We moeten dus een heel duidelijk verschil maken tussen tolerantie en aanvaarding. Tolereren, in de betekenis van dulden, doet ruim de helft van de volwassenen. Maar onder hen bevindt zich een groot aantal mensen die homofilie zeggen te verdragen, maar als zodanig kennelijk toch afwijzen. Tenslotte minstens zo interessant, is de wetenschap dat onder het toch al geringe deel van de volwassenen die in hun jeugd thuis seksuele voorlichting hebben gehad gekregen - minder dan een kwart! - homoseksualiteit het meest verzwegen onderwerp was.

Het hanteren van statistische gegevens is geen kwestie van optellen en aftrekken, maar hier krijgt de zwijgzaamheid, de onwetendheid en de door (gehuwde) homofielen gevreesde afkeurende houding van de maatschappij toch duidelijk reliëf. Waarbij de afkeuring en afwending natuurlijk van alles te maken heeft met de onwetendheid.

Is het verwonderlijk dat vanuit dit klimaat weinig stimulansen voor de gehuwde homofiel komen om zijn situatie 'open te gooien' ? Het tegendeel is waarschijnlijker, namelijk dat dit zijn motieven voor geheimhouding versterkt. En zo is de stand van de geestelijke volksgezondheid er mede verantwoordelijk voor dat de gehuwde homofiel in zijn ongemakkelijke dubbelrol van 'heteroseksuele huwelijkspartner' volhardt. Liever houdt hij of zij de schijn op, dan onbarmhartig in de kou te gaan staan. Er zijn ook positieve factoren die bij de volhardende houding meespelen. Hoe moeilijk de maskerade ook is (al wen je er uiteindelijk aan), vele gehuwde homofielen hebben desondanks een persoonlijk en maatschappelijk bestaan opgebouwd dat allerlei elementen bevat die ze niet graag zouden missen, en die ze ook niet 'op de tocht willen zetten'. De kinderen die ze kregen, de dagelijkse zorg van de echtgeno(o)t(e), de gemeenschappelijke kennissen, de werkring; moeten ze dit alles in de waagschaal stellen? Dan moet die homoseksualiteit maar onder de oppervlakte blijven, weggeduwd worden. Dat is beter dan deze verworvenheden op te geven; want dat laatste - zo is het vermoeden - zou het onontkoombare gevolg zijn.

Dat dit niet noodzakelijk behoeft te zijn, proberen sommigen de laatste tijd te hun problemen openlijk te bespreken. Waar beginnen de problemen? Er is nog steeds onvoldoende kennis over de oorzaken van homoseksualiteit. We weten nog niet precies 'waar het vandaan komt'. Maar wat we wel met zekerheid weten is dat het geen kwestie van vrije keuze is. Daarom is het zinvol hier uit te gaan van homoseksualiteit als gegeven gerichtheid, waarvan men zich in meer of mindere mate bewust wordt. Bij het huwelijk kijken we daar echter wel voor uit, dat moet iedereen altijd nog besluiten aan te gaan. Toch zien we telkens weer hoezeer vanuit dat huwelijk wordt geredeneerd, als ware het een even vanzelfsprekend als definitief gegeven.

Het huwelijk is in Nederland een heilige koe. Dat is ook duidelijk te merken in de problematiek van homofilie en huwelijk, wanneer telkens de neiging gedemonstreerd wordt om dat huwelijk als uitgangspunt te nemen en dat als eerste zo mogelijk veilig te stellen. Ook bij betrokkenen komt eerder de gedachte op dat het bespreken van de homoseksualiteit 'me mijn huwelijk kost', dan dat tevoren is gerealiseerd dat zo'n huwelijk 'me mijn homofilie wel eens kon kosten'. "De zeven hoofdzonden van het huwelijk" heette een artikelenreeks in het weekblad Eva, waarin homoseksualiteit met het grootste gemak geplaatst werd tussen bijvoorbeeld alcoholisme, jaloezie en emancipatie (!). De mentaliteit die hierachter schuilt voelt men pas goed als men zich afvraagt waarom Eva niet een andere serie plaatste, getiteld "De zeven hoofdzonden van de homoseksualiteit", waarin het huwelijk dan een plaatsje zou kunnen vinden tussen bijvoorbeeld straatprostitutie, zelfdiscriminatie en zelfmoord.

Het huwelijk staat centraal, ook in het denken van de overheid.

Hoe de toenmalige minister van Justitie, prof.dr. C. Polak, argumenten vond om het COC als vereniging 'koninklijke goedkeuring' te onthouden is uitvoerig beschreven in het Dialoog - Justitie dossier.

Met name de advertenties in COC-organen waarin gehuwde homofielen contact zoeken met een vriend of vriendin, deden bij hem 'ernstige twijfels' rijzen. We volstaan hier met een citaat uit het verslag van een onderhoud op het Ministerie van Justitie met het COC-hoofdbestuur, op 6 november 1968. "Uit de advertenties", zo citeert het verslag de minister, "blijkt een bepaald beleid, en daar gaat het om. Dit beleid is in strijd met de rechtsorde zoals die in Nederland geldt en die hij als minister te bewaken heeft". Merkwaardig eigenlijk dat we toestaan dat het huwelijk zo wordt uitgehold van binnenuit. Door zo nadrukkelijk aan de vorm vast te houden verduistert men wat zich daarbinnen afspeelt. Het hangt er natuurlijk van af waarvoor men meer aandacht heeft. Voor de wettige samenlevingsvorm en zijn maatschappelijke betekenis: of voor het verloop, de wederzijdse beïnvloeding en wisselwerking van twee mensenlevens. Combinatie. Waar beginnen de problemen van gehuwde homofielen? En waar beginnen de problemen als je met een homofiele partner getouwd bent? Bij het huwelijk of bij de homofilie? Het zou ons op een dwaalspoor brengen indien we een keus tussen beiden maken. Het is niet één van beiden die alleen de moeilijkheden veroorzaakt. Het is juist de combinatie van die twee. Daarom moeten we beide

invalshoeken onderzoeken en ons daarna zoveel mogelijk bepalen tot het punt waar het eigenlijke conflict ontstaat, en vervolgens de weerslag die dat heeft op de hele relatie. In hoofdzaak zouden we de gemeenschappelijke problemen van gehuwde homofielen, dan wel met een homofiele partner getrouwd, dus moeten beperken tot hun seksuele huwelijksleven. Het varieert immers van geval tot geval hoeveel invloed die seksualiteit heeft op de hele huwelijksrelatie. Dat dit laatste nu juist van beslissende betekenis is, tekent alleen die huwelijken, maar niet alle andere. Wat we wel veilig kunnen stellen is dat de mate waarin het beleven van de seksualiteit bepalend is voor de waardering van andere facetten van het huwelijksleven, tevens doorslaggevend is bij het afwegen van de kansen om een huwelijk zonder (bevredigende) seksuele gemeenschap naar tevredenheid voort te zetten. Maar op dit punt raken we de problemen die ook veel heterofiele huwelijken kennen. Niemand zal toch het idee hebben dat in alle 'gewone' huwelijken de seksualiteit optimaal beleefd wordt?

Uit een Nisso onderzoek "Het onvermogen van de heteroseksualiteit" onder 500 gehuwden, uitgevoerd in 1982, blijkt dat slechts 5% van de ondervraagden geheel tevreden is met hun seksuele relatie!

Deze verbinding is niet toevallig gelegd.

Het kon wel eens nuttig zijn om de moeilijkheden van getrouwde homofielen niet in elk opzicht meteen als een 'exclusief homofielen-probleem' te zien. Dat kan het wel worden. maar in het eerste stadia, waarin de grootste belemmeringen liggen in het gebrek aan openheid en eerlijk contact tussen mensen, het met elkaar niet kunnen bespreken van gezamenlijk ervaren onvolkomenheden en onmogelijkheden; hebben gehuwde homofielen veel gemeen met talloze gehuwde heterofielen. In vrouwenpraatgroepen, om maar één voorbeeld te noemen, duikt steeds weer op dat de problemen van de getrouwde homofiele vrouw sterk lijken op die van de getrouwde vrouw met een vriendje erbij. Het is het verzwijgen voor elkaar van wat dwars zit, het opzouten van ongenoegens, het je terugtrekken in de eigen gedachtenwereld, het stille inslikken en verstouwen dat de eerste sporen van verwijdering neerlegt. Problemen hoeven nog niks stuk te maken. Wel de manier waarop we er mee omgaan.

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 3

Waarom trouwt een homofiel?

Een vraag dringt zich vrijwel onmiddellijk aan ons op: waarom trouwt een homofiel? Is hij zich niet bewust van de problematische situatie waarin hij zichzelf en anderen manoeuvreert? Begint hij niet aan een avontuur waarvan hij alleen maar spijt kan krijgen? In enkele woorden: weet hij waaraan hij begint? Het is een voor de hand liggende vraag, maar zo gesteld komen we er niet veel verder mee. Er achter zit een overschatting van de rol van de seksualiteit in het totale beleven van het leven. Het feit dat de seksualiteit zo lang onderschat en ontkend is als meebepalend factor van ons denken en doen moet ons niet nu naar het andere uiterste doen overslaan. Er zijn veel meer dingen die mensen tot elkaar brengen. Ook bij heterofielen zijn de vrijage en seksuele spelletjes niet de enige aangename bezigheden waarin twee mensen uitsluitend aanleiding vinden om te gaan trouwen. Er zijn veel meer persoonlijke motieven, en daarmee zijn we er ook nog niet. Trouwen is iets dat mensen, individuen doen, we zijn gewend het te zien als een strikt persoonlijke beslissing en daarom zouden we bijna vergeten hoeveel factoren buiten de eigen vrije wil in zo'n besluit een rol spelen. We moeten ons vooral niet meteen blind staren op het bijzondere karakter van een homo-hetero huwelijk, maar eerst wat algemenere trekken proberen te zien. Laten we daarom nog niet vragen 'waarom trouwt een homofiel', maar om te beginnen: waarom trouwt een mens? Met die vraag heeft de wetenschap boekenkasten gevuld, maar die hoeven we niet eerst leeg te halen om het snel over enkele dingen eens te worden. Trouwen is niet iets dat je pas besluit te gaan doen nadat je iemand hebt ontmoet waar je het heel goed mee kunt vinden. Dan pas valt de beslissing om met die iemand te gaan trouwen. De eigenlijke gedachte om te gaan trouwen valt al in de vroegste kindertijd, wanneer je beseft dat je vader en moeder getrouwd zijn, en jij dat 'later ook wil gaan doen'. We raken al snel vertrouwd met de gedachte dat 'grote mensen trouwen', dat 'normale mensen getrouwd zijn', net zo goed als we ons er al vroeg mee bezig houden 'wat we later willen worden', want dat we iets willen worden lijkt eigenlijk buiten kijf. Als we later van school af zijn en gaan werken meten we dus trouwen, en we hebben een jeugd lang de tijd om ons uiterst grondig in die status te oefenen. Van het 'vader en moedertje spelen' als kleuters tot en met het delicate kat- en muis spel met vriendjes en vriendinnetjes tijdens de schooljaren. Het zijn allemaal voorbereidende oefeningen in het sociale spel dat we eens gaan spelen, want wie twijfelt eraan dat het eens zal gebeuren? Misschien dat we in de puberteit nog even huizenhoog tegen het aanstaande 'Grote Werk' opzien, maar dan wel tegen beter weten in, want getrouwd zal er worden. Het is waar dat de laatste jaren wat kritischer geluiden over het huwelijk opklinken. Er wordt afgedongen op de vanzelfsprekendheid, op het bindende karakter, op de geslotenheid en het neiging tot verstarring. Daarnaast wordt aandacht gevraagd voor z.g. alternatieve relatie-vormen, zoals vriendschap zonder 'legaal waarmerk' (samenwonen, 'hokken' heet dat in de volksmond) tussen twee of meer mensen, communes, coöperaties of andere half-gesloten en open vormen van samenleven, -wonen en -werken. Zulke initiatieven vallen op en daarom wordt er in alle publiciteitsmedia melding van gemaakt. In feite gaat het om hoogst uitzonderlijke experimenten, die voor betrokkenen heel waardevol kunnen zijn, maar die toch een beperkt aantal mensen raken. Wat afwijkt valt op. Wat gewoon is, is zo gewoon dat we er nauwelijks bij stilstaan, laat staan het kritisch onder de loep nemen. Gebaande Paden. Er is nog wel wat meer nodig dan die incidentele kritische geluiden om het huwelijk als 'instituut' aan het wankelen te brengen. Verreweg het merendeel der mensen vindt het gemakkelijkst om geen andere

dan de paden te gaan die door miljoenen voor hen gebaad zijn. Dat is nog niet eens een kwestie van bewust kiezen. maar eerder iets waar je niet bij stilstaat; "zo gaat het nu eenmaal.--". Daarom is het gewoon buiten twijfel dat het huwelijk nog steeds een van de sterkste fundamenten van de maatschappelijke ordening is . Wie aan de vanzelfsprekendheid iets wil afdoen en een andere levensweg kiest zal het moeilijk krijgen. Trouwen is in het gevoel van het merendeel der mensen zo normaal, dat het als 'natuurlijk' wordt ervaren. Ieder weet dat hij in de wereld der volwassenen het best meetelt als de hechte vriendschap waarin hij leeft in een wettelijk jasje, of zo men wil harnas gestoken wordt. Niemand hoeft dat goed te keuren om er toch begrip voor te hebben. Als gemeenschap willen we een zekere rust in ons samenleven; het scheidt zekerheden en veiligheid. Daarom belonen we ieders huwelijks staat rijkelijk: wie in het gareel loopt merkt dat in zijn belastingaanslag, de sociale voorzieningen, en vele andere aspecten van het rechtsverkeer, zoals de woonruimteverdeling en het erfrecht.

Er zijn genoeg andere voorbeelden van deze wat men noemt sociale druk aan te wijzen ("Zeg Rob, heb jij nog geen meisje?" "Nee tante". - "Het lijkt wel of jij een ouwe vrijster wilt worden, Marian!", "Alle personeelsleden en hun echtgenotes worden uitgenodigd hierbij aanwezig te zijn, enz., enz.").

Ook wordt vaak benadrukt dat die sociale druk op meisjes sterker is dan op jongens, omdat meisjes nauwelijks andere toekomstverwachtingen meekrijgen. Dit kan er een van de oorzaken van zijn dat er tweemaal zoveel getrouwde homoseksuele vrouwen als mannen in Nederland zijn. Het belangrijkste in dit verband is in te zien dat onze omgeving in de meest ruime zin er mede oorzaak van is dat de meeste mensen trouwen, zodat het een vergissing is te menen dat dit altijd een volkomen vrije wilsbeslissing is.

Getrouwd zijn is de meest normale manier van zijn, en met dat idee groeit ook het kind op dat later homoseksueel blijkt te zijn. Maar het duurt meestal nog wel even voor het aan die ontdekking toe is. Ondertussen gaat het de weg naar volwassenheid in een wereld die door en door heteroseksueel is, althans wat de buitenkant betreft. Hoewel we nu weten dat ongeveer 1 op de 20 mensen in ons land homofiel is, is dat niet veel meer dan een wetenschap. Men kan het nauwelijks merken aan het alledaagse maatschappijbeeld; daarin wordt het nog lang niet uitgedrukt. Toch is het dit valse maatschappijbeeld dat de meeste voor ogen hebben; beter gezegd: dat bijna met ieders denken vervlochten is. De tegenstelling ik - maatschappij is immers veel te kunstmatig. Er is eerder een wisselwerking, waarin ieder ik een deel van de maatschappij is, en de maatschappij een deel van ieder ik. Wie deze gedachtengang wil volgen zal begrijpen dat zolang homofilie in de maatschappij weggedrukt wordt, alsof het nauwelijks bestaat, dit grote spanningen met oproepen bij homofiele mensen. Zij weten zich als het ware deel van een maatschappij, waar ze zich veel moeilijker deel van voelen. Het roept conflicten op, zodra men zich van zijn homoseksualiteit bewust wordt, terwijl anderzijds de bewustwording er door belemmerd wordt. Omdat dit proces zich bij de meeste homofielen langzaam voltrekt en het daarom heel lang kan duren voordat zij zich volledig als zodanig herkennen is het geen wonder dat het heteroseksuele maatschappij-beeld en de sociale druk die ervan uitgaat ook beslissende invloed kan hebben op de loop van iemands leven. Actief verzet ertegen kan men pas goed verwachten als er sprake is van erkenning en aanvaarding. Tegenwoordig is daarvan bij steeds meer jonge homofielen iets te merken, maar de voorafgaande generaties hebben het daar heel wat moeilijker mee gehad. Het komt nog teveel voor dat oudere homofiele mannen en vrouwen pas na hun dertigste, veertigste jaar en soms nog later (of helemaal niet) tot zo'n volledige bewustwording en aanvaarding kunnen komen. Hiermee is intussen hopelijk al een ding duidelijk geworden: bij talloze getrouwde homofielen hoeft er geen sprake van geweest te zijn van een keuze als homofiel voor het huwelijk. Heel vaak werd er door hen zelf wel getwijfeld, maar omdat zij hun homofiel-zijn als zodanig nog niet volledig konden (h)erkennen werden ze daardoor onvoldoende van het huwelijk weerhouden. En onder die omstandigheden had de sociale druk om te trouwen op hen een soortelijke werking als op hun heterofiele leeftijdgenoten. Waarschijnlijk was hij in één opzicht zelfs sterker; wanneer het 'in het gareel lopen' als een middel werd

gezien om alle eigen twijfels weg te nemen. Twijfels. Want dat twijfel er in enigerlei mate is, wordt door bijna iedereen bevestigd. Bijna iedereen, want we weten wel met zekerheid dat in enkele gevallen mensen zich totaal onbewust waren van hun in vergelijking met de meeste andere leeftijdgenoten afwijkende gevoelens. Maar uit verreweg de meeste levensverhalen blijkt in de laatste fase van de jeugd toch wel iets gevoeld te zijn van 'anders zijn', het in sommige opzichten toch anders reageren dan de meeste anderen laten blijken. Vaak blijft dat steken in een zich afvragen "Ben ik nou wel helemaal als al die anderen?". Soms leeft iemand met die -althans bewust- onbeantwoorde vraag verder, soms ook blijft men verder zoeken. Opnieuw is de houding, de atmosfeer van de directe omgeving van het grootste belang. In bijna alle levensgeschiedenissen, brieven en interviews die we verzamelden komt het ouderlijk milieu, het gezin, er allerbelabberdst af. De meesten beschrijven het ouderlijk gezin als, conservatief, 'puriteins', 'moralistisch', 'streng katholiek', 'ouderwets', enz.. Over seksualiteit wordt niet gepraat. Keer op keer komen we beschrijvingen tegen van vroege ervaringen van seksuele gevoelens (spelen met geslachtsdelen onder de dekens, het bijzondere gevoel van een erectie, de zelfbevrediging, de nachtelijke spontane zaadlozingen) die even zo vaak door ouders werden genegeerd, afgekeurd, tegengegaan of zelfs bestraft. Een sfeer kortom die allesbehalve bevorderlijk was om later twijfels te bespreken. Mond houden over zulke dingen, en daar zat je. Dat verlamdende van niet-weten-en-er-niet-over-kunnen-praten. Het kon uiteindelijk tot alles leiden: tot een zelfstandig genomen besluit om als homofiel verder te leven, maar ook tot een vaag soort onbevredigde berusting, tot een blijvend gevecht met jezelf, tot het doorgaan met naar antwoorden zoeken bij andere vertrouwensfiguren. En ondertussen maar doorgaan met naar buiten toe zoveel mogelijk 'normaal' doen, en meedraaien in de 'normale' wereld. Dat geldt vooral voor de vorige generaties. maar laat niemand optimistisch zijn over huidige jonge mensen. Het komt nog veel meer voor dan men denkt: twijfels. angsten soms vragen. onzekerheden ... tot het huwelijk er op volgt.

De Amerikaan H. Laurence Ross, van de Universiteit van Denver, die in België levensvormen van gehuwde homoseksuelen onderzocht en daarover een gelijknamig rapport publiceerde, zegt het zo:

"Toen deze mensen trouwden waren ze misschien wel homoseksueel in de psychiatrische betekenis van het woord, namelijk in die zin dat in hun dromen en fantasieën gelijkgeslachtelijke verhoudingen op de voorgrond stonden, maar zij waren niet homoseksueel in de sociaal-psychologische zin, namelijk dat zij zichzelf als homoseksueel herkenden en in staat waren hun droom- en fantasiegedrag op de juiste wijze te duiden. Men kan van zo iemand zeggen dat hij pas homoseksueel is geworden na zijn huwelijk."

Positieve redenen.

Zegt de fase waarin men zich in het bewustwordingsproces bevindt veelal iets over de mate waarin een homofiele man of vrouw in principe tot een huwelijk geneigd is, er spelen daarnaast ook een aantal sterk persoonlijke wensen en gedachten een rol, die mede tot een huwelijk kunnen leiden. Opnieuw moet echter gezegd worden dat deze motieven ook door veel heterofielen worden gedeeld. Zo is er het al eerder aangestipte verlangen naar kinderen hebben. Er bestaat een even diepgeworteld als pijnlijk misverstand volgens hetwelk homofielen geen kinderen willen of zelfs kunnen krijgen, maar dat wordt in de levensgeschiedenissen gelukkig duidelijk weersproken. "Ik zocht echt geborgenheid in het huwelijk en ik wilde graag kinderen hebben", "Een van de redenen waarom ik trouwde was dat ik vader van een gezin zijn", "Ik geloof dat het voor een man het belangrijkste is een eigen huis en een gezin te hebben, kinderen om op te voeden die gelukkig zullen zijn, en een vrouw te hebben, die gelukkig kan zijn..." En natuurlijk speelden ook die andere, door zo velen gedeelde beweegredenen een rol: het verlangen naar geborgenheid, naar een eigen 'home sweet home', het los willen komen van het ouderlijk gezin, de zelfstandigheid, de kameraadschap waardoor je al leuke ervaringen samen had gehad of de mogelijkheid die het leek te bieden die gevoelsflarden van

eenzaamheid voorgoed uit je leven te bannen. En de liefde dan? Is die er wel? Laten we ons opnieuw niet alleen tot de gevoelens van homofielen beperken. Is die grote Liefde er altijd als een jongen en een meisje trouwen? Maakt elk jonggehuwd stel die veelomvattende 'liefdesgemeenschap' waar, of begint het er juist vanaf hun trouwdag aan te werken? Wordt genegenheid, vriendschap, kameraadschap, waardering niet te vaak verward met liefde? Teveel heterofiele echtparen blijken zich na enkele jaren aanvankelijk verslikt te hebben in dat grote woord liefde. Zij ook hebben teveel gedacht dat het er is als je trouwt omdat alleen gehuwde homofielen te kunnen aanwrijven. Ook zij verwarren genegenheid soms met liefde of meenden aan die genegenheid genoeg te hebben. Ook onder hen werd liefde na jaren huwelijk dikwijls niet voelbaar; ofschoon ook meermalen door alle moeilijkheden heen juist wel. En de seks dan? Merkten ze daar niet dat 'er iets scheef zat'? Ook hier moeten we voor homofielen niet onmiddellijk en voor hun generaliserend een uitzondering maken. Sommigen merkten dat inderdaad, maar probeerden er overheen te stappen, of verwachtten dat een geregeld huwelijksleven veel problemen uit de wereld zou helpen. Net zoals dat onder heterofiele verloofden vaker voorkomt dan toegegeven wordt. In beide categorieën zijn het meestentijds eerder de seksuele wensen en verwachtingen die een sterk motiverende rol spelen dan de concreet seksuele ervaring, kennis en beheersing, die op dat moment doorgaans zeer pover zijn. laten we dat alsjeblieft toch openlijk toegeven, al schaadt het de indruk die we graag van onszelf geven. Vrije beleving van de seksualiteit op jonge leeftijd is door een reeks van generaties zo verkankerd, dat menige huwelijksnacht allesbehalve een glinsterend sprookje is. Alle standen, zuchten en reeksen orgasmen in literatuur en film bestaan op papier en celluloid. maar door mensen van vlees en bloed wordt er veel te vaak alleen maar van gedroomd. Onwetendheid, angst en schaamte zijn er de oorzaak van dat het soms jaren duurt voor er van een werkelijk onbevangen tegenover elkaar staan sprake kan zijn en de seksualiteit naar volle tevredenheid beleefd wordt. Natuurlijk zijn hier wel uitzonderingen op, maar we zouden eerst eens moeten erkennen, dat dit beeld heel wat werkelijkheidsgetrouwer is dan dat waaraan we tegen beter weten in zijn gaan geloven. Waar praten we dan over indien we weten willen of homofielen en hun partners voor het huwelijk 'niks gemerkt' hebben. Als ze iets gemerkt hebben is dat 'dat het niet zo best ging', maar miljoenen heterofielen hebben iets soortgelijks gemerkt en zijn niettemin ook vol verwachting in het huwelijk gestapt. Waar zijn we nu op uit; proberen we zo langzamerhand voor 'logisch' te verklaren dat een homofiel trouwt? Proberen we hem op één lijn te stellen met een heterofiel, wat betreft zijn huwelijks-motieven? Maken we nu helemaal geen verschil meer? Dat zou natuurlijk onzin zijn. Er zijn veel meer homofielen ongetrouwd gebleven dan er uiteindelijk wel trouwden. Het merendeel van hen voelde de beletselen tot een huwelijk dus duidelijk genoeg. Wat we tot dusver echter alleen geprobeerd hebben is duidelijk maken dat de homofielen die wel trouwden veelal niet bewust als homofiel voor het huwelijk gekozen hebben. In de - zoals dat fraai heet - 'huwbare leeftijd' hadden velen van hen tal van motieven en twijfels met heterofielen gemeen, en wel om de eenvoudige reden dat ze - de een weliswaar meer dan de ander - tot op zekere hoogte een , heterofiel leven' leidden, vooral als de eigen bevreedende gevoelens niet duidelijk en voor honderd procent als homofiel werden gekend. Zolang twijfels nog twijfels waren werden ze niet zelden 'op de koop toe' genomen. Heel in het algemeen kunnen we daarom zeggen dat daar waar de bewustwording en zelfaanvaarding meer gevorderd waren, het 'gevaar' van trouwen minder werd.

Bewust getrouwd.

Is er dan niemand onder hen die in het besef - of zelfs maar met het vermoeden - homoseksueel te zijn is getrouwd? Uit de levensgeschiedenissen weten we wel beter. Juist de eerder aangeduide periode van twijfel, onzekerheid en angst heeft menigeen ertoe gebracht een ander in vertrouwen te nemen. We mogen aannemen dat het vroeger meer voorkwam dan tegenwoordig. maar het is verbijsterend hoevelen op dat moment juist de raad kregen te gaan trouwen. "Men heeft er moeite voor gedaan mij aan een vrouw te helpen, ja men heeft

getracht mij door middel van woord en houding onwetend en onopzettelijk, om te turnen tot heterofiel", schrijft een lezer in het maandblad Gezond Gezin. "Het is zelfs zover gekomen dat ik eigener beweging minstens een tiental jaren heb getracht mijzelf om te turnen".

Het vermoeden kan rijzen dat bij beweringen als deze de neiging om een ander 'de schuld' te geven, achteraf, om de hoek komt kijken. maar ze komen veel te vaak voor om het daarmee af te doen. "Ik vertelde het de dokter". meldt een Belgische homofiel in het onderzoek van Laurence Ross. "en die zei tegen mij: o, dat betekent niets! Alles wat je nodig hebt is een meisje dat je heel aardig vindt. Je gaat gewoon trouwen en dan is het gewoon over."

Een lid van Orpheus: "Ik ben voor mijn huwelijk naar mijn huisarts gegaan om te vertellen wat mijn gevoelens waren tegenover jongens. Hij zei: ga maar trouwen, dan gaat dit vanzelf over. Daar denk ik nog wel eens aan..."

Niet alleen familieleden en artsen raadden het huwelijk als 'therapie' aan. In opmerkelijk veel gevallen speelden (vooral katholieke) geestelijken een soortgelijke rol. Een citaat (maar er zouden legio soortgelijke te geven zijn): "Daarbij komt nog 'n grote factor, dat een priester me het trouwen als het ware opdrong. Toen ik eens op een intiem moment mijn hele ellende (want dat was het soms voor me!) bloot legde, raadde hij enkel trouwen aan. Dan ging 't wel over. Wel ja, vergeet het maar rustig." Soms ook behoefde 'bewuste' homofielen het huwelijk niet door anderen te worden 'aangepraat'. maar kozen ze er uit eigen vrije wil voor, wetend dat het in seksueel opzicht te wensen over zou laten. In die gevallen zou men van een 'marriage de raison', een 'verstandshuwelijk' kunnen spreken, waarbij grofweg twee beweegredenen sterk op de voorgrond treden. Ofwel men trouwt als een 'vlucht' uit een situatie waarin men niet langer wil verkeren. Denkbaar is bijvoorbeeld dat men het vermoeden van anderen, dat als benauwend wordt ervaren, wil loochenen door te trouwen, als 'bewijs' van niet-homoseksueel zijn. Eén ding is daar op z'n minst door gewonnen; wie zo'n vlucht onderneemt wordt in het algemeen inderdaad minder snel homoseksueel gezien. Dat betekent voor sommigen een hele opluchting. Een ander motief om desondanks te trouwen is bijvoorbeeld het idee dat dit de enige manier is om maatschappelijk een positie op te bouwen en een carrière te maken die in het verschiet ligt. In zo'n geval geldt een huwelijk voor de betrokkene als verzekering van volwaardige maatschappelijk participatie, wat het voor anderen eventueel slechts zijdelings is.

Partners.

Voor een huwelijk zijn er twee nodig, zoals al vaker is opgemerkt. De verklaringen waarom homofielen trouwden zeggen alleen iets over hen, maar nog niets over hun heteroseksuele huwelijkspartners. Waarom accepteerden zij een homoseksueel als levensgezel(in)? Aan feiten is ons hier over weinig bekend. Er bevinden zich onder de levensgeschiedenissen die Orpheus verzamelde (en waarop we ons voor een deel baseren) veel minder van partners van gehuwde homofielen. Wat we echter hierover lezen in de beschrijvingen van homoseksuelen zelf geeft voldoende aanleiding om voorlopig te onderschrijven wat Laurence Ross in zijn Belgische onderzoek opmerkt: "Een voor de hand liggend antwoord kwam naar voren uit wat verreweg de meeste respondenten meedeelden: de beslissing van de heteroseksuele partner om te trouwen werd genomen terwijl deze niet op de hoogte was van de homoseksuele geaardheid van de andere partij. De heteroseksuele partners, zoals die tevoorschijn kwamen tijdens de interviews of zoals ze werden beschreven door hun partners, kwamen over het algemeen uit puriteins ingestelde gezinnen, waardoor zij wellicht niets afwisten van homoseksualiteit en misschien ook niet in staat waren de seksuele desinteresse bij hun toekomstige partner te onderkennen. Het is zelfs zo dat zo nu en dan de seksuele terughoudendheid van de homoseksuele partij als reden werd aangevoerd om juist hem te kiezen. Een vrouw vertelde dat haar vorige verloving met een heteroseksuele man werd verbroken omdat zij voorechtelijk geslachtsverkeer weigerde. Toen ze haar homoseksuele partner ontmoette zagen ze elkaar gedurende maanden, zonder dat hij een poging deed haar te

kussen, en toen dacht zij: "Kijk dat is nou eens een echte man! Hij respecteert me, omdat ik op die manier nog niet voor hem voel. Die ander probeerde alleen maar van me te profiteren. Maar zoals deze. zo hoort een echte man zich te gedragen".

Maar er waren ook heteroseksuele partners, die blijkbaar hun beslissing om te trouwen hadden genomen in de wetenschap dat hun partner homoseksueel was. Enkeligen schijnen gehandeld te hebben in de overtuiging dat de seksuele gerichtheid van hun partner wel zou veranderen. een optimistische veronderstelling die, althans in de gevallen die werden bestudeerd, niet reëel bleek. Deze optimistische veronderstelling kwam ook naar voren in sommige gevallen, waarin de homoseksualiteit van de partner pas werd ontdekt na het huwelijk. In een of twee gevallen was de beslissing van de heteroseksuele partij om te trouwen gebaseerd op minder hoopvolle verwachtingen. Maar hier bleken de liefde en de niet-seksuele voordelen van het huwelijk voor de heteroseksuele partij een voldoende (hoewel misschien neurotische) drijfveer te zijn om te trouwen, 'desondanks'.

Dit globale beeld lijkt bevestigd te worden door mededelingen van homofielen in de aan Orpheus verstrekte beschrijvingen over hun heteroseksuele partners. Ook daar zijn in de meeste gevallen, de partners bij het sluiten van het huwelijk niet op de hoogte. Voorechtelijk geslachtsverkeer gaf vaak ook geen uitsluitel, ofwel omdat het niet plaatsvond, ofwel omdat het niet alarmerend gevonden werd als er geen orgasme bereikt werd, ofwel omdat dit laatste 'gespeeld' werd, ofwel omdat dat ondanks alles toch lukte. De gekozen typering voor hetero-partners zijn soms veelzeggend: "Braaf-Rooms", "preuts", "orthodox opgevoed", "groen", "calvinistisch", "a-seksuele opvoeding", "onvoorbereid", "moederlijk", e.d.. Het wijst in de meeste gevallen niet op een open seksuele verstandhouding, die veel had kunnen ophelderen en zo mogelijk voorkomen. En zo grijpen de motieven van homo- en heteropartners in elkaar en vullen ze el kaar aan. De houding van de een is niet vol te houden zonder die van de ander en omgekeerd. Dat lijkt een waarheid als een koe, omdat het immers voor ieder huwelijk geldt, maar toch is het goed te beseffen dat deze huwelijken daar geen uitzondering op vormen. Het voorkomt dat we onze aandacht alleen op de homoseksueel richten, als we ons afvragen waarom hij trouwde. Ook zijn of haar partner maakte dit mogelijk. Beiden dragen medeverantwoordelijkheid voor de ontstane situatie omdat ze er beiden voorwaarden toe hebben geschapen. Twee aanvullende opmerkingen nog; ten eerste werd hier aldoor gesproken van homo- en heteropartner. Hoewel het vooralsnog om hoge uitzonderingen lijkt te gaan, zijn er echter ook huwelijken bekend waarin beide partners homoseksueel zijn. En ten tweede; er zijn vrouwen die bij voorkeur op homofiele mannen verliefd worden en ook zijn er binnen Orpheus gevallen bekend van mannen die 'automatisch' op homofiele vrouwen verliefd worden. Als verklaring daarvoor is wel geopperd dat onverwerkte gevoelens in zulke relaties niet bedreigd worden. Bewustwording / Aanvaarding. Waarom trouwt een homofiel, vroegen we aanvankelijk. Inmiddels is duidelijk geworden dat daarop geen algemeen geldig antwoord mogelijk is. Op grond van de onvolledige gegevens waarover we nu beschikken (het wachten is op een goed wetenschappelijk onderzoek op dit gebied) zijn wellicht de volgende - samenvattende - veronderstellingen verantwoord. Het sociale gedrag van homoseksuelen wordt overwegend beïnvloed door de mate waarin men zich van de eigen seksuele geartheid bewust is en door de mate waarin dat wordt aanvaard. Zelfbewuste homofielen zijn eerder geneigd het leven niet over zich heen te laten lopen', maar om het zoveel mogelijk zelf richting te geven. Ze kiezen in meerderheid voor een andere levensvorm dan het huwelijk. De kleine minderheid onder hen die wel trouwt heeft daar duidelijke redenen voor (vlucht, carrière, negering van seksualiteit terwille van andere huwelijksvoordelen). Misschien kan men stellen dat deze categorie zich het duidelijkst in het huwelijk heeft verschanst, zich het moeilijkst weer zal kunnen vrij maken en dat waarschijnlijk ook het minst zal willen. Homofielen die veel minder zeker van zichzelf zijn, en zichzelf niet of niet helemaal als homofiel durven of kunnen herkennen en aanvaarden - de echte 'twijfelaars' - zijn eerder geneigd zich passief op te stellen. Enerzijds kunnen ze alleen blijven. bijvoorbeeld omdat die

passiviteit en onzekerheid grote contactmoeilijkheden meebrengt; anderzijds zijn ze waarschijnlijk gevoeliger voor de sociale druk om te trouwen en grijpen ze eerder het initiatief van anderen aan. Het gevoel van 'we zullen wel zien' wordt sneller vertaald als 'willen leven als een (gewone) heterofiel, totdat eventueel het tegendeel duidelijk blijkt.' Waarschijnlijk levert deze categorie de meeste potentiële gehuwde homofielen.

- "Toen ik achttwintig was trouwde ik met hem, erg verliefd was ik niet, maar als er toch getrouwd moest worden, dan maar met hem".
- "Toch volgde hieruit een verkering, want het is toch normaal dat iemand trouwt en dat moest ik dus ook doen, wat mij wel aardig leek met dit meisje. Zo kwam dus van het een het ander".
- "Ik ben getrouwd omdat ik vond dat een man dit hoort te doen ...".
- "Iedereen wil als 'echte vrouw' fungeren. De zeer dwingende normen van seksualiteit laten niet toe dat je zegt: ik vind er eigenlijk niks aan. Dan ga je af".
- "Men vraagt je dan al tijd: "hoe is dat mogelijk? Had je het echt niet van tevoren gemerkt?" Antwoord: 'we hebben het echt niet gemerkt. We hebben wel onze puberteitsgevoelens gehad voor vriendinnen, zeer intens, maar dat was 'maar' de puberteit."
- "Toen ik trouwde twijfelde ik wel, zou het, zou het niet, en ik heb ook wel eens enkele vrienden gepolst, maar hun reactie was zo van 'belachelijk, jij, hoe kom je erbij ..' en toen dacht ik dat het met het huwelijk wel over zou gaan, daar was ik bepaald niet pessimistisch over".
- "De gedachte dat ik homofiel was is voor mijn huwelijk niet opgekomen. Men heeft het me eens gevraagd en toen heb ik uit de grond van mijn hart gezegd: neen, ik ben niet lesbisch. Ik durfde en kon het blijkbaar niet aan. Het enige dat ik van lesbische vrouwen wist was het bekende stereotiep van manwijven die op iedere kerel kotsen en zo. En dat was op mij, dacht ik, niet van toepassing".
- "En ik hield ook van mijn man, al voelde ik wel dat er ergens iets niet helemaal klopte. Maar dat stak alleen maar af en toe de kop op. Ik kan niet zeggen dat ik de zaak willens en wetens bedrogen heb".
- "Ik dacht dat ik anders was omdat ik kunstenaar wilde worden, maar niet omdat ik homoseksueel was".
- "In een speech welke ik op mijn huwelijksdag (feest) heb gehouden, heb ik dan ook zeer bewust van mijn vrienden afscheid genomen en wel in bewoordingen die alleen zij konden begrijpen".

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 4

Verloop eerste huwelijksjaren.

Geen huwelijk is gelijk aan een ander; dat geldt net zo goed voor homo-hetero-huwelijken. Maar zonder ze aan elkaar gelijk te stellen, is er vaak wel een tamelijk overeenkomstig patroon te ontdekken in het verloop van diverse huwelijken.

Want ondanks alle verschillen die er zijn kan het gedrag van mensen soms veel gemeen hebben, vooral als de omstandigheden op elkaar lijken. Dat is in sterke mate het geval in homo-hetero huwelijken, en dan nog vooral als de hetero-partner niet op de hoogte is van de homoseksualiteit van de ander (zoals meestal lange tijd het geval is). Tal van gemeenschappelijke factoren hebben dan een soortgelijke invloed op het samenleven. Alleen het verschil in persoonlijkheid brengt allerlei nuanceringen aan, die verklaren dat die invloed bij de een dieper inwerkt en bij de ander bijvoorbeeld langzamer.

Homo-hetero huwelijken kennen over het algemeen een verwant ontwikkelingspatroon, dat blijkt uit de levensverhalen en interviews. Natuurlijk gaat het dan telkens om mensen die zich over hun moeilijkheden hebben durven uitspreken en moeten we ons afvragen of hun ervaringen representatief zijn voor al die huwelijken waarin nog gezwegen wordt over homoseksualiteit. Daarop wordt in het laatste hoofdstuk nog even ingegaan. Tot het tegendeel eventueel blijkt willen we er echter van uit gaan dat dit in grote trekken verantwoord is, althans wat betreft de eerste periode in het huwelijk waarin de latere 'pratiers' ook nog 'zwijgers' waren. Men mag immers de angst voor een confrontatie niet houden voor een onwil daartoe. Het is onaannemelijk dat er mensen zouden zijn die principieel hun ware identiteit willen blijven ontkennen.

De beleving van de seksualiteit van beide partners in een homo-hetero-huwelijk sluit aanvankelijk vanzelfsprekend nauw aan op de situatie vlak voor de trouwdag. Bij uitzondering is dat oppervlakkig gezien onstuimig; doorgaans zet de bestaande aarzeling ten aanzien van de seksuele contacten zich in het begin door. Dat wil niet zeggen dat de meesten zich al gauw ongelukkig voelen; integendeel. Veelvuldig worden de eerste huwelijksjaren als 'gelukkig' omschreven. Er is een nieuwe start, het andere leven, dat in tal van andere opzichten ook wennen betekent.

Aan het seksuele verkeer wennen velen ook wel. "Het hoorde er nu eenmaal bij", zoals een vrouw het zegt en daarmee de gedachten van menig ander uitdrukt. Een enkeling meldt het uitblijven van enige vorm van seksueel verkeer gedurende de eerste twee jaar, maar doorgaans is er van het 'normale' seksuele contact wel sprake, al is bijna zonder uitzondering de frequentie laag en wordt de homoseksueel er niet door bevredigd.

Mevrouw C. over die eerste jaren: "Ik heb wel van het begin af gevoeld 'ergens klopt het niet helemaal', lichamen dan. 'Ik dacht toen altijd dat het aan mij lag, dat ik frigide was. Het seksueel contact was ook niet zo frequent. Soms was het fijn, maar naderhand toch dat gevoel van 'ik mis iets'."

Mevrouw A.: "Ik voelde eigenlijk wel dat ik toch alleen was; dat wij niet hetzelfde voelden, hetzelfde dachten, van dezelfde mensen hielden, maar over die dingen dacht ik maar niet teveel na, probeerde mij zoveel mogelijk op zijn mening en zijn smaak te richten en dacht bij mezelf, waarom een ruzie, waarom hen ergeren met opstandigheid, wees tevreden met wat je hebt, stel je voor dat deze man je ontviel, je zou niet weten waar je bleef".

Afnemende belangstelling.

Het duurt meestal niet zo lang voordat de seksuele activiteiten gaan afnemen: voornamelijk bij mannelijke homoseksuelen. Ter verklaring worden vaak allerlei 'verklaringen' gegeven als 'sommige mensen hebben nou eenmaal minder behoefte aan seks', 'ik heb het zo vreselijk druk en ben zo moe', e.d.. Verstandelijk excuses voor iets dat gevoelsmatig ingegeven wordt. Dikwijls wordt vermeld - als seksueel verkeer niet te vermijden is - de behoefte aan een fantasiepartner, uiteraard van hetzelfde geslacht, om klaar te kunnen komen, of als man een erectie te krijgen.

Vrouwen houden, zo blijkt herhaaldelijk, zo'n houding langer vol dan mannen. Aannemelijk is dat dit verband houdt met de positie die de vrouw in het algemeen inneemt binnen 'het huwelijk'. Enkele schrijfsters wijzen daar uitdrukkelijk op: "Natuurlijk had ik daar het een en ander voor over, ik liet gewoon iets van mezelf schieten, hield zoveel mogelijk rekening met hem, als vrouw heb je immers geleerd dat je je moet aanpassen en goed moet zorgen. Hij verdient de kost, jij maakt het hem naar de zin."

Mevrouw B.: "In een heleboel huwelijken is het nog steeds de gangbare opvatting dat een vrouw, alleen maar passief hoeft te zijn.

Zij hoeft geen initiatief te nemen. Het is gemakkelijker om passief de hetero uit te hangen als je homoseksueel bent, dan als er initiatief van je wordt verwacht. Wat dat betreft heeft misschien die homoseksuele vrouw het makkelijk".

Hanneke van Buuren: "Wat je absoluut niet in de gaten hebt, is dat erotiek zo iets centraals is in de mens dat iedere ontkenning van je eigen richting daarin een zelfontkenning is. Naargelang de kracht waarmee je je geaardheid ontkent, verlies je ook identiteit".

Soms ontstaat een sterke behoefte om de teruggang in seksueel contact te 'vergoelijken', in elk geval voor het eigen gevoel aanvaardbaar te maken. Zo merkt iemand op: "Maar het geestelijk contact tussen mijn man en man was zo groot, en dat woog bij mij ook zo zwaar, dat ik me over de seksualiteit nooit zorgen heb gemaakt."

Laurence Ross schrijft in zijn rapport: "In deze gevallen deelden mannen mede dat hun vrouwen relatie weinig behoefte hadden aan seks, maar toen deze vrouwen werden ondervraagd, ontkenden zij dit met klem".

Zwangerschap van de echtgenote biedt voor homofiele mannen ook nog al eens uitkomst: "Al spoedig bleek dat mijn vrouw in verwachting was, zodat ik voorlopig, weer van mijn plicht was ontslagen". Of ziekte: "Drie maanden werd ze daar verpleegd en daarna nog eens drie maanden thuis op bed. Gemeenschap was niet mogelijk en er begon iets van mijn onbegrijpelijk verlangen in mij op te komen. Ik was seksueel weer geheel op mezelf teruggeworpen".

Groeiende afstand.

Het is doorgaans onontkoombaar: de dalende frequentie der vrijages, het tanende genoegen dat eraan beleefd wordt drijft de punt van een wig in het huwelijk. De eerste sporen van verwijdering worden gelegd en langzaam maar zeker treedt een proces van verkillig in. Als gevolg van de onbevredigende seksuele relatie wordt er allengs meer aangetast. Soms is geen van beiden zich daarvan bewust, soms ook realiseert de homofiele partner zich zijn definitieve tekort en gaat zich schuldig voelen, terwijl de ander zich (eventueel hardop) afvraagt wat er nou toch in godsnaam aan de hand is.

Mevrouw L.: Na jaren bekruipt me wel eens het gevoel, in hoeverre ken ik nu eigenlijk die vent van mij, het gaat te glad, te vanzelfsprekend, botsingen zijn er niet of nauwelijks. Terugkerend in Holland blijkt mijn echtgenoot zijn draai niet te kunnen vinden, is kortaf, kribbig en sluit zich steeds meer af."

Mevr. V.: "Ik denk dat we ongeveer 10 jaar getrouwd waren toen ik bemerkte dat er iets was. Wat dat 'iets was, kon ik niet thuis brengen. Het was er gewoon".

En vanuit de homo-kant gezien: "Dat stuk kei werd steeds zwaarder en ging als een blok tussen ons liggen. Ik voelde het als een enorme bedreiging van alles wat me dierbaar was. Op het laatst konden we niet meer praten, er was nauwelijks nog een gesprek, alleen over de meest simpele dingen, geen

essentiële dingen, met name dit probleem, dat overdreven proporties gaat aannemen in je eigen gedachten".

Mevr. C.: "Ja, we hadden in bepaalde dingen een goed huwelijk. We konden over allerlei zaken praten. We hadden gelijke interesses en zo. Maar echte moeilijkheden bespraken we nooit. Ik durfde dat niet en hij geloof ik ook niet".

Vooraf in deze periode worden allerlei signalen ter herkenning uitgezonden, zowel binnen het huwelijk als naar buiten.

F. Wafelbakker, een jeugdarts die zich nogal met deze problematiek heeft beziggehouden: "Bekend is het 'verstolen oogcontact' dat zich van de getrouwde homofiel richt op mensen van hetzelfde geslacht. We kennen dat uit de literatuur van André Gide in zijn beroemde boekje 'l'Immoraliste' en we weten het ook van onze eigen Louis Couperus, als hij aan de zuidkust van Frankrijk is".

De eerste tekens worden vaak onherkenbaar gegeven. Mevr. C.: "In de tijd dat ik me er nog niet zo erg van bewust was heb ik wel eens aan hem gevraagd:

zouden we niet naar een seksuoloog gaan, want, eh, ik voel me er toch niet zo happy bij. Maar dat was volgens hem niet nodig. Hij was tevreden met me en ik zou het wel leren zo. Daar is het bij gebleven". Buiten haar huwelijk had ze meer succes. "Ik werd als het ware door een lesbisch meisje herkend. Ik vond haar aardig en zij mij. En toen zag ik pas wat ik aan het doen was". De heer B.: "Hoe moet je er over praten? Je maakt voorzichtig openingen, je tast af, maar die signalen komen niet over. Misschien waren ze ook niet te sterk, uit angst".

Hanneke Van Buuren: Je seint noodkreten uit, verhuld maar duidelijk herkenbaar. Ik geloof dat iedere homofiel dit doet voor zijn zelfaanvaarding: tegenover mensen die er al voor uitkomen dat ze homo zijn gesprekken over dat onderwerp uitlokken, zonder als uitgangspunt duidelijk te zeggen 'ik geloof dat ik zelf zo ben'. Je hoopt wel dat ze het je vragen en dan kun je verder gaan." Ze merkt verder op: 'Ten aanzien van mijn vuurpijlen heb ik voor het eerst duidelijk gezien hoe weinig solidair wij vrouwen onder elkaar eigenlijk zijn. Ik heb ze afgeschoten naar homofiele mannen en vrouwen. De vrouwen deden allemaal alsof hun neus bloedde met een houding van 'je bent getrouwd, daar heb je niets mee te maken' (en er waren er bij die zelf getrouwd waren en zelf kinderen hadden!). De mannen toonden zich voor een groot deel veel subtieler, ze gingen er serieus op in".

Dubbelleven.

De twijfels komen terug, de dromen van vroeger worden weer herkend. Het is geen vraag meer: "Je bent homofiel in de hetero-ste situatie die er bestaat: in het gezin" (Hanneke van Buuren). De noodsignalen werken niet altijd meteen, en in menig relaas worden de contouren zichtbaar van het eerste, meest wankele en tegelijkertijd meest zorgvuldig geconstrueerde bouwwerk dat in het eigen huwelijk tot stand komt: een dubbelleven. Eén leven dat alleen van binnen wordt gevoeld en dat slechts incidenteel en dan nog heimelijk gestalte krijgt en een ander leven dat gewoon doorgaat en steeds meer tot een façade verwordt. Het is een balanceren waarin velen steeds bedrevener worden, de achterin opgenomen levensgeschiedenissen bieden daar genoeg illustraties van, maar het verhaal van een lezer van Gezond Gezin (juni '72) is te markant om niet apart hier te vermelden: "Hoewel ik dus wist dat ik steeds op het seksuele vlak zou moeten blijven hangen (ik heb steeds gehunkerd naar een vaste vriend) is het er nooit van gekomen. Toch kan ik ook niet stoppen met steeds maar weer contacten te zoeken (die even zo vele malen onbevredigend waren). In deze periode ben ik eerst tot diaken en later tot ouderling gekozen. Ik heb dit aanvaard omdat ik voor mij persoonlijk geen belemmeringen om goed en gemeend christen te zijn. Aan de andere kant moest ik natuurlijk dubbel voorzichtig zijn als ambtsdrager ten opzichte van mijn mede christenen, waarvan ik wist, dat wanneer ze er ook maar de minste lucht van zouden krijgen, ze me zouden degraderen van geacht ouderling tot een verwerpelijk 'flikker'. U zult begrijpen dat deze situatie mij voortdurend heeft gedwongen al verdraaiende en liegende mijn weg te vinden. Ik werd als het ware gedwongen een tweede leven te lijden".

De spanningen zijn voor velen zo niet vol te houden en een uitlaatklep laat zijn regulerende werk doen, waarmee de status quo voorlopig gehandhaafd blijft. De een noemt het een 'ontsporing', een ander een 'uitbraakpoging', weer anderen

een 'val' of een 'blikseminslag'. Het gaat allémaal over hetzelfde: er komt heimelijk contact tot stand buiten het huwelijk met een andere homoseksueel, Het leven als hetero is voor een homo dan niet meer vol te houden: "Je dacht dat je had geleerd je homofiele emoties perfect te hanteren, maar plotseling ben je verliefd op de 24 jarige zoon van een vriend". Mevr. H.: Een keer in mijn leven, dat is negen jaar geleden, toen kwam het water over mijn lippen en toen heb ik mijn verliefdheid op een vrouw gestalte doen worden en ik heb die vrouw gevraagd. Dat moest gewoon een keer gebeuren. Dat was bij wijze van spreken als een dijkdoorbraak".

En nog proberen sommigen het te rationaliseren, het verstandelijk een plaats te geven. Een man schrijft: "Voor mezelf had ik de redenatie opgebouwd die in grote lijnen gebaseerd was op wat ik mij uit de klassieke opleiding en later uit verhalen over Zweden en Amerika was bijgebleven: een getrouwde man kan naast zijn huwelijk een jongeman als vriend hebben met hij emotionele en seksuele relaties onderhoudt, dat is heel iets anders dan overspel of ontrouw". Een opmerkelijk voorbeeld van een geslaagde poging om de onverwerkte gevoelens in een maatschappelijk aanvaardbare vorm te gieten blijkt uit het relaas van de zichzelf 'biseksueel' noemende man, die eenmaal gekozen als voorzitter van de plaatselijke NVSH-afdeling 'officieel' toenadering zoekt met de COC-stichting Dialoog, teneinde de eigen leden 'te informeren'. "Ik was wel sociaal bewogen, maar het was toch een grote dosis eigen belang dat me deed besluiten lid te worden van het COC".

Ieder zoekt bij zijn eigen persoonlijkheid en karakter behorende wegen om de spanningen draaglijk te maken. De een tracht te rationaliseren, een ander te sublimeren, weer een ander vlucht des te dieper weg in het huwelijk: "Toen ik dan eindelijk in 1947 begon te snappen waar het om ging, raakten de hekken van de dam, in zo verre dat er drie kinderen kwamen, kort op elkaar. Maar bij elke coïtus dacht ik allerheftigst aan jongens". Het blijft echter (soms letterlijk) 'behelpen': "De gedachte aan een vriend houdt me hele nachten wakker. Ik krijg nu tabletjes van de psychiater. Als het me te machtig wordt ga ik naar de wc en help mezelf, waarbij ik fantaseer dat ik bij een vriend ben".

Verkreukeld.

Het is deze situatie waarover Hanneke van Buuren onlangs in 'Opzij' nogal verbitterd schreef: "Maar woensdags lag je brief al op de mat: of we het niet: stiekem konden doen, je zou mijn reis betalen, je zou elke week zogenaamd naar de cursus gaan maar in werkelijkheid op me wachten in een hotel in je stad, je zou elke week een boek voor me kopen, want je wist dat ik krap zat met studiegeld. Zulke dingen gebeuren. Ik kende ze al. Ik wist al jaren dat sommigen van ons, getrouwde vrouwen, in onze benauwdheid en angst met onze van kruideniers-bonnetjes gespaarde geld het lichaam van een seksegenoot een middagje kopen, terwijl onze man werkt en van niets mag weten".

Het is deze situatie ook, waarvan vrijwel iedereen beseft dat hij niet eeuwig kan voortduren, dat er eens een eind aan komt. Maar wanneer? De angst voor ontdekking wordt steeds groter. Aan de andere kant wil niemand 'betrap't worden. Je zoekt zelf naar het initiatief dat je al zo lang niet kon opbrengen.

Jan B.: "Je sluit je steeds meer af. Je weet dat het komen moet, maar je ziet er als een berg tegenop. Duizenden twijfels heb je. Je repeteert maanden, wel een jaar en iedere keer is er net die opening niet, net die sfeer, net dat moment niet". Hanneke van Buren: "Voor zover ik het zie, blijven de meeste vrouwen in deze toestand steken. Ze hebben een of twee ervaringen en houden zich dan stil".

Prof. dr. H.R. Wijngaarden ging op een kaderweekend van Orpheus, in september '71 o.m. op deze toestand nader in.

Het geheimhouden van homofiele relaties voor de heteropartner kan gebeuren uit de meest edele motieven, zei hij toen. Maar de vraag is vaak of het sparen van de partner wel het werkelijke motief is. Is er in werkelijkheid geen sprake van

angst voor de eigen gerichtheid? Het kan zijn dat deze angst voortkomt uit gebrek aan uitzicht op een oplossing. indien men zijn geaardheid aan je heterofiele partner bekend maakt. Men kan bijvoorbeeld beducht zijn dat deze partner dit niet kan verwerken en dat dan de enige oplossing zou zijn dat men uit elkaar gaat. Maatschappelijk en ook met het oog op de aanwezigheid van kinderen kan dit een zeer beangstigend vooruitzicht zijn. Maar zo, merkte prof. Wijngaarden verder op, wanneer men dit risico niet wenst en zichzelf blijft verbérgen dan leeft men essentieel 'verkreukeld' . "In dit soort situaties acht ik, zo enigszins mogelijk, de confrontatie van de heterofiele partij met de homofiele geaardheid van de ander en het nemen van de daaraan verbonden risico's te prefereren boven het lijden van een 'verkreukeld' leven".

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 5

Moment van opluchting.

Tijdens het volgen van een cursus in Luzern, waar ik in de loop van mijn huwelijk vier maanden moest wonen, begint het lieve leven opnieuw. Ik lig met een man in bed en realiseer me dat homofilie geen jas is die je aan en uit kunt trekken. Ik schrijf er niet over aan mijn vrouw, besluit het haar liever persoonlijk te vertellen. De uitvoering van dat besluit liet tien jaar op zich wachten!".

Een huwelijk dat soms na veel moeite en innerlijke strijd tot stand is gekomen wuif je niet een-twee-drie weg, het is geen kwestie van even opdoeken, een vergissing herstellen. Een enkeling weet al kort na het trouwen, dat hij er fout aan heeft gedaan; anderen realiseren het zich na jaren pas. Maar nog langer duurt het voordat je genoeg moed verzameld hebt om er niet langer alléén over te tobben. Soms ook lukt dat nooit, en blijft een moeizaam verzwegen hartekreet voorgoed gesmoord. Niemand heeft dan het aangedurfd er als eerste over te gaan praten met de ander, er een uitweg voor te zoeken. Er zijn genoeg redenen om te menen dat de volgende bittere regels van een weduwe, niet alleen op haar eigen leven slaan: "Ik ben achtenzestig jaar en ben door zo'n homo de laatste twintig jaar van mijn leven diep ongelukkig en mensenschuw geworden, want de tien mensen zijn er geen twee die zich zo'n leven kunnen of willen voorstellen".

Toch komt in de meeste homo-hetero huwelijken ergens dat moment waarop de homoseksuele partner zijn of haar gerichtheid bekend maakt aan de ander. Vaak is daarvoor lang naar een goede aanleiding gezocht, soms ook komt die aanleiding opeens spontaan, en wordt de onverwachte gelegenheid aangegrepen. Het kan een boek zijn, een film of een tv-stuk. of het gesprek is al zo vaak op homofilie gebracht dat de ander zich ineens afvraagt wat daar toch achter kan zitten. Een allang opgekropte vraag kan er dan opeens in alle hevigheid uitbarsten. Velen grijpen echter en gezamenlijke ervaring als een film aan om, voortbouwend of 'sfeer' en spanning er mee voor de dag komen. Men kan zich voorstellen dat dit moment soms wordt voorafgegaan door wat Wafelbakker noemde: zuchtbuien, zodat de heterofiele partner uiteindelijk vraagt: wat is er toch, wat zit je toch dwars? Evenzovele inleidingen om eindelijk dan de vensters te openen.

"Nou, dan valt er een last van je af," schrijft iemand, "ik weet van mezelf dat ik nog lang gehuild heb en dat was voor het eerst dat ik niet een nacht lang huilde van vermoeidheid of van hopeloosheid, maar van opluchting omdat ik het eindelijk tegen iemand had durven zeggen".

Die opluchting wordt in veel verhalen beschreven. Er valt een geweldige last weg. Men komt eindelijk weer tot zichzelf. Het is een gevoel dat velen bijna vergeten waren, zozeer hadden ze zich vaak in de dubbelrol ingeleefd, zozeer waren ze eraan gewend rekening te houden met de persoon die ze moesten voorstellen.

Reacties.

De reacties van de partners zijn daarbij natuurlijk verschillend. Maar opvallend weinig zijn ze in de geest van 'O, maar dat had ik absoluut niet verwacht'. Eerder is men eindelijk in staat allerlei gedrag te verklaren, waar men vroeger geen raad mee wist. Het vele overwerken, het actieve verenigingsleven, het vele weg zijn, het onverklaarbare reageren, de geprikkeldheid, de afgenomen aandacht, de lusteloosheid, de hoofdpijnen, de humeurigheid en wat al niet meer. Het is ineens of alles begrepen kan worden. Die talloze situaties die zich in de loop van het huwelijk hebben voorgedaan worden stuk voor stuk plotseling herkend en zijn te verklaren:

"In eerste instantie was het een geweldige opluchting", verklaart de vrouw van een homofiele man in een radio-interview.

"Van hé hé, nou is het eruit, nou even godzijdank, de kogel is door de kerk. Er was een geweldige onvrede en dat je voelde dat er iets zat was zeker. Nu kreeg je het gevoel dat je het laatste stukje van de puzzel in handen had. Nu was hij compleet; alles viel op zijn plaats. Ik heb ook geen seconde gezegd: 'dat kan niet waar zijn', of zelfs maar getwijfeld. Op het moment dat hij het zei, wist ik dat het waar was".

Maar de reactie kan ook anders uitvallen: "Hij wou er niet aan. Net of iemand dat zijn vrouw net door een verkeersongeluk om het leven is gekomen. Je wilt er niet aan". Een ander: "Mijn man z'n wereld stortte ineem. Hij was voor het eerst van zijn leven emotioneel. Hij dreigde mij m' kinderen af te nemen, ook het ongeborene, zo gauw ik het gebaard had. En hij sleurde me naar de psychiater".

Verschuiving.

Voor de homofiele partner lijken er veel donkere wolken verdreven te kunnen worden en er openen zich soms tal van perspectieven. Maar dat is slechts de ene helft van het gebeuren. Wat in werkelijkheid op zo'n moment plaatsvindt is een verschuiving van een deel van de last in de richting van de huwelijkspartner. Een situatie die door beiden is gecreëerd en door beiden in stand werd gehouden is op slag uit evenwicht. De een klimt van die balans af en daardoor slaat hij met bijna het volle gewicht naar de andere kant door. Opeens zijn vermoedens veranderd in wetenschap, twijfels in zekerheden en vragen in antwoorden. Dat schept een nieuwe realiteit waaraan het doorgaans uiterst moeilijk wennen is. De druk waarvan de een zich bevrijd heeft komt daardoor met grote kracht op de ander terecht. Die moet in enen datgene zien te verwerken waarvoor de homofiele partner zich jarenlang de tijd heeft gegund. Een ongelooflijk moeilijke opgave, waarin sommigen dan ook niet kunnen slagen.

Hanneke van Buren: "Om ruimte te scheppen voor je pionieren moet je nu die andere mens kwetsen, heel hevig, in wat jij juist hebt ervaren als aller primairste kracht: zijn seksualiteit. Je hem met je mededeling vallen in een soortgelijke put als waaruit jij nu gekropen bent".

Mevr. C.: "Hij was uiteindelijk de verliezer in het geheel en dat maakte hem triest, want hij zag ook in dat hij mij nooit compleet kon terugwinnen".

Mevr. H.: "Toen heeft hij een hele periode gehad waarin hij zei, och nou, goed, ik blijf wel doorwerken en ik zal wel over een jaar of tien een hartinfarct krijgen. En ja, jij moet maar zien wat je doet. Ik wil het je niet beletten".

Natuurlijk zijn die reacties verschillend, uiteenlopend van zelfbeklag tot echte pogingen tot begrip, hoe moeilijk dat ook is. Eén man meldt dat zijn vrouw er niet meer omheen kan, maar het op bijbelse grond blijft verwerpen.

Wellicht kan men zeggen dat op deze momenten de huwelijken als band tussen twee mensen hun ware vuurproef pas doormaken. De rol van de seksualiteit wordt afgewogen, evenals al het andere dat heen bij elkaar hield tot dan toe. Zijn de overblijvende banden sterk genoeg? Er is meer dan dat vaak, dat bijeen hield.

Er is zoveel. Alles moet doordacht worden, nadat de eerste emotionele ontladingen voorbij zijn staat men opnieuw tegenover elkaar. Hoe? Er dring zich het gevoel op dat er gekozen moet worden. Maar wat zijn de keuzemogelijkheden? Wat is er eigenlijk veranderd? Is er iets veranderd? Wie is de ander eigenlijk? wie ben ik? Is er een leven weggegooid, of gaat er een stuk leven beginnen? Maar hoe? Het lijkt of alles, maar dan ook alles, de waarde opnieuw bepaald moet worden.

Moeilijkste tijd.

Zo is het ook eigenlijk wel. Er breekt weer een periode aan van elkaar leren kennen, alleen verschilt hij nu wel erg van die eerste, voor het huwelijk. Nu kunnen twee mensen open tegenover elkaar staan, voor het eerst verkennend wie ze zijn. Nu zijn ze in staat een volledig beeld van de ander te krijgen, zonder blinde vlekken. Er zijn er onder hen die na jaren. voor het eerst aan een goed en eerlijk gesprek toekomen, dat vele avonden achtereen duurt. Het kan het inzicht opleveren wat hen precies scheidt en wat hen werkelijk samenbindt. Maar voor het zover is maken de meesten de moeilijkste tijd van hun leven door. Vooral het geforceerde en dwangmatige karakter van de plotselinge openheid

drukt zijn stempel op de periode onmiddellijk erna. Er is niet alleen het gevoel van nu te kunnen kiezen, maar vooral nu te moeten kiezen. Dat legt een geweldige druk op de gesprekken, die met name aan de heterofiele kant heel sterk gevoeld wordt. In eerste instantie lijkt de vrijheid voor de homofiel groter geworden te zijn dan die van de heterofiele partner die zelden aan de indruk ontkomt in de hele problematiek op het tweede plan te staan.

Het laat zich dan ook meestal niet onmiddellijk aanzien naar welke levensvorm de partners in een homo-hetero-huwelijk toe groeien, nadat hun relatie werkelijk bespreekbaar is geworden. Allereerst is daar tijd voor nodig. Wat wel snel duidelijk wordt is dat vooral de homofiele partners blij zijn 'de zaak open gegooid te hebben'. Daarvan krijgt niemand spijt. We moeten ons daarom ook afvragen of het soms gehanteerde 'excuus' voor verzwijging "Ik kan het haar of hem niet aandoen" wel even barmhartig is als het klinkt. Aan de oprechtheid daarvan hoeft niet getwijfeld te worden, maar de vraag is soms wel of meer zelfgerichte motieven hier toch geen overheersende rol spelen. Wat men tevoren namelijk kan vermoeden wordt zonder uitzondering in alle levensverhalen bevestigd. Daar waar openheid is gekomen in de plaats van het drukkend zwijgen is het samenleven niet makkelijker geworden maar wel eerlijker en daarom waardevoller.

In het begin dacht ik: misschien pas ik niet meer in zijn leven, hoewel ik wist dat hij erg veel van mij hield. Dat gevoel van 'ik wil geen blok aan zijn been zijn'; maar hij heeft me echt de tijd gegund. Ik zeg al tijd: als een rots in de branding is hij blijven staan, wetend dat hij de rottigste tijd had gehad en dat ik nu de kans moest krijgen om mezelf een mening te vormen."

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 6

Op zoek naar andere levensvormen.

Praten schept ruimte, lucht op. Met elkaar de situatie onder ogen zien en trachten te verwerken maakt het mogelijk beider leven weer richting en zin te geven. Als het bespreekbaar is geworden, kunnen beide partners eraan gaan denken eventueel naar andere levensvormen toe te groeien, maar noodzakelijk is dat laatste voorlopig niet.

Op grond van de beschikbare gegevens lijkt het waarschijnlijk dat het merendeel der homo-hetero-huwelijken in eerste instantie zeker, althans naar buiten toe, voor de vorm worden doorgezet. Hoewel beiden begonnen zijn met het zoeken naar een nieuwe houding tegenover elkaar, blijven ze voor het oog van familieleden, vrienden, kennissen en burens een 'gewoon' echtpaar. Vaak ook nog lange tijd tegenover de kinderen. Wat in eerste ronde gewonnen is, is dat alle problemen die zich voordoen nu samen beter verwerkt kunnen worden.

Men komt meestal overeen het seksuele verkeer (voor zover dat nog plaatsvond) achterwege te laten en te zien of het ook zonder kan.

Maar 'weten dat het zo is' is nog niet hetzelfde als aanvaarden, wat niet altijd het automatische gevolg daarvan blijkt te zijn: "Ik raadpleegde mijn huisartsen hij zei mij als ik behoefte aan bijslaap had, dan kon ik mijn man naar hem toe sturen. Met een spuitje kon hij hem dan wel eens opwekken, maar dat was mijn bedoeling niet. Ik wou weten of er geen genezing voor was".

Prof. dr. H.R. Wijngaarden: "Het is in deze situatie mogelijk - en het komt veel voor - dat de problematiek onverwerkbaar, onverteerbaar is voor de heterofiele partner. We moeten voorzichtig zijn met in zulke gevallen te stellen, dat dan dit dus een gevolg is van onvolwassenheid ofwel van de heterofiele partner (die niet voldoende ruimdenkend zou zijn), ofwel van de homofiele partner (die de eigen geaardheid nog niet voldoende zou hebben aanvaard)".

Aanvaarding is echter wel een voorwaarde voor iedere succesvolle vorm van verder samenleven, en dan niet alleen aanvaarding van de heterofiel van de homofiel, maar net zo goed omgekeerd.

Factoren die zo'n wederzijdse aanvaarding kunnen aanmoedigen zijn de al eerder genoemde elementen in het huwelijksleven die tezamen de emotionele, psychologische en sociale band hebben gevormd: het gezin, de kameraadschap, gezamenlijke interesses, etc..

"Gewoon" doorgaan.

Tot welke levensvormen blijken homo-hetero-huwelijken te kunnen uitgroeien? Er zijn in de eerste plaats nogmaals op gewezen dat zeer velen 'gewoon' door proberen te gaan, de spanningen die door het gemis aan seksuele uitingsmogelijkheden plegen te ontstaan daarbij op de koop toe nemen, plus de niet zelden opnieuw insluipende emotionele verwijdering, die er soms onontkoombaar het gevolg van is. In deze gevallen handhaaft men willens en wetens de vorm van het huwelijk, om welke (bewuste of onbewuste) redenen dan ook. Dat hoeft helemaal niet het gevolg te zijn van het gevoel de situatie niet aan te kunnen.

Men kan er ook een zelfgekozen opdracht in zien. Zoals prof. Wijngaarden ook vermeldt, is deze - met het celibaat van priesters en religieuzen vergelijkbare - keuze alleen haalbaar als hij vrijwillig wordt gedaan, dus niet onder dwang van hetero-partner of maatschappij. Het blijkt in enkele gevallen mogelijk te zijn het huwelijk zo'n platonisch karakter te geven.

Wafelbakker: "Dat afzien van seksuele relaties wordt nog wel eens de 'koninklijke weg' genoemd, maar ik vind het een beetje nare uitdrukking, net alsof het zich onthouden van seksuele contacten iets koninklijks is. Ik dacht dat er andere voorwaarden voor koningschap waren."

Vaker echter dringt het besef door dat er op een of andere wijze (dat moet dan maar uitgezocht en uitgepraat worden) seksuele consequenties vastzitten aan de nieuwe openheid. De seksualiteit als bindmiddel is verloren gegaan (voor zover het dan ooit dit karakter had), maar daarom bestaat hij nog wel. Mevr. B.: "In het begin kan je misschien wel zeggen dan moet die seks voorlopig maar in de vaas

hoog boven op de kast. Maar later merk je dat dat waanzin is. Als seks bij het leven hoort zoals eten en drinken, dan moet dat eigenlijk niet hoeven".

Het zoeken naar andere wegen voor de beleving van de seksualiteit kan dan wat vrijer en openlijker dan voorheen gebeuren. Op z'n minst kan men nu van de ander weten dat hij of zij tracht seksuele betrekkingen buiten het huwelijk aan te knopen. In het precieze verloop van die pogingen is niet iedereen even geïnteresseerd. De een zal alles in volledige betrokkenheid willen weten, terwijl een ander daarvan liever verschoond blijft.

Open huwelijk.

Bijna zonder uitzondering komt de homofiele partner het eerst met dit idee van een open huwelijk (in feite zou het voor velen van hen niet meer zijn dan een sanktionering van een al langer bestaande toestand!) en hebben de heterofiele partners daar veel meer moeite mee, ook al worden ze daartoe vrijgelaten en zelfs aangemoedigd door de homo-partner. Laurence Ross merkt daarover nogal waarheidsgetrouw op:

"Aangezien van deze vrouwen zelden werd aangenomen dat zij in een dergelijke relatie geïnteresseerd waren, was het niet waarschijnlijk dat deze milde houding ooit op de proef zou worden gesteld; wel was het waarschijnlijk dat deze houding meer diende als tegenhanger voor wat de man zelf aan zondetjes had begaan."

Doorgaans slagen de homo-partners er het eerst in seksuele contacten buiten het huwelijk te leggen. Vrijwel nergens wordt gewag gemaakt van een succesvolle ménage à trois, wat natuurlijk niet hoeft te betekenen dat het niet voorkomt, maar erg vaak zal dat dan toch niet zijn. Het legt immers al gauw bijzonder zware spanning op alle drie, wanneer een homofiele vriend(in) permanent in huis wordt gehaald. Het enige geval dat ik ken liep ook snel op een mislukking uit. De vriendin van een homofiele vrouw: "Er waren perioden dat ik me erg gedeprimeerd voelde, vooral in de tijd dat we met z'n drieën in spanning zaten en dat hij soms wel op mijn gevoel werkte wat betreft zijn liefde voor zijn vrouw. En als ik dan zwak stond dan kon ik echt wel eens denken van ja, wie zou het winnen?"

Aan één voorwaarde moet echter altijd worden voldaan in deze gevallen. Iedere betrokkene moet - vanuit de wetenschap dat seksualiteit op bijna alle andere levensterreinen zijn invloed heeft - beseffen dat er meer gebeurt dan alleen het van buitenaf opvullen van een ineens binnenin ontstane lacune. Seksuele contacten buiten het huwelijk zullen ook van grote invloed zijn op andere terreinen binnen dat huwelijk. Een open huwelijk is wel wat anders dan een huwelijk met een opening. In wezen vraagt het een open instelling van alle betrokkenen. Dat is geen kwestie van gedrag, maar van mentaliteit. Een auteur in SEC (ledenblad van het COC): "De homofiele tweede en derde beginnen samen aan een nieuwe relatie die, hoe dan ook, van invloed is op de huwelijksrelatie van de tweede met de eerste. Nu zou ik zo graag willen dat dat niet vanzelfsprekend als een schadelijke invloed wordt gezien of ervaren. Maar dan zal er om te beginnen een volledige opening naar alle kanten moeten zijn, geen angst voor onbekende, bedreigende elementen in de nieuwe relatie, geen krampachtige gedachte dat de homofiele vriendschap 'natuurlijk' ten koste moet gaan van het huwelijk".

Velen houden de homoseksuele relatie liever buitenshuis, zolang het huwelijk althans formeel in stand blijft. Dat wordt als minder direct bedreigend ervaren, terwijl het anderzijds het huiselijk leven verder intact laat. Meer nog soms: de homofiel kan daar weer, bevrijd van zorgen, ontspannen aan deelnemen; hij (zij) 'functioneert' beter dan ooit als echtgeno(o)t(e).

Het is duidelijk dat de hetero-partner met naar buiten gerichte seksuele relaties in de praktijk veel meer moeite heeft. Voor deze geldt niet zozeer dat nu 'mag' wat anders veelal toch al stiekem gebeurde. Deze partner moet zich gaan instellen op mogelijkheden die daarvoor in het geheel niet aan de orde waren, instellen op mogelijkheden die daarvoor in het geheel niet aan de orde waren. Als daartoe al de bereidheid bestaat zijn de kansen in elk geval al veel minder groot om een buitenechtelijke seksuele relatie op te bouwen. Men denke zich de perspectieven eens in voor een zeg 40-jarige vrouw in die regelmatig met een leuke man naar bed wil, maar zonder dat dit op meer uit kan lopen, omdat ze wel getrouwd wil blijven. Ook een man van bijvoorbeeld middelbare leeftijd die losse seksuele contacten zoekt (omdat hij daar bij zijn lesbische vrouw van afziet) komt al gauw in een ander daglicht te staan dan hij verdient.

In deze open huwelijken komt de homofiel daarom beslist makkelijker tot alternatief gedrag dan de hetero-partner. Met die wetenschap voortdurend voor ogen wet men ook bijvoorbeeld de ervaringen uit de mond van homofiel en beoordelen. Hun verhalen klinken vaak positief, maar zij spreken toch nog te weinig over de gevoelens van hun huwelijkspartners. Van deze laatste groep zijn weinig rapporten bekend en die waarover we beschikken maken ons over het algemeen nou niet

onvoorwaardelijk optimistisch.

Niettemin moeten we erkennen dat niet weinigen erin lijken te slagen een vorm van open huwelijk te stabiliseren, tot tevredenheid van alle betrokkenen. Er is voorzichtigheid, "we weten niet hoe lang het duurt", "de tijd moet leren of het haalbaar zal zijn", maar er klinkt in een aantal verhalen iets van oprechte inspanning en hoop door. Eigenlijk realiseert ieder zich wel hoe moeilijk het samenleven onder zulke precaire omstandigheden is; daarom is de wil om er samen iets van te maken telkens van beslissend belang.

Een lezer van 'Gezond Gezin': "Ik heb in de afgelopen tijd sterk beweerd dat het mogelijk moet zijn om én je vrouw én je gezin én je vaste vriend moet kunnen combineren, wanneer alle partijen in alle menselijkheid, sympathie, begrip en liefde voor elkaar kunnen en willen opbrengen. De praktijk van nu geeft mij aanleiding hierin hoe langer hoe meer te geloven. Sinds mijn vriend en ik zeker van elkaar zijn en hij thuis sympathiek wordt aanvaard, heb ik ondervonden dat ik hoe langer hoe meer over mijn remmingen ten opzichte van mijn vrouw heen kom. Ik ben nu niet koel meer t.o.v. haar, in tegendeel. We hebben ons al afgevraagd of wij 'de steen der wijzen' in dezen hebben gevonden, we weten het geen van allen laten we 't hopen. Wel heb ik ondervonden dat het leven nu een stuk meer waard geworden is om te leven".

Hanneke van Buren: "Het is mogelijk om in een langdurige relatie met een vriendin gelukkig te zijn en haar juist door je gezin een stuk warmte te geven die ze anders in een verhouding met een ongehuwde vrouw zou missen. Voor haar weegt het blijkbaar helemaal niet zo zwaar of je één of zeven dagen bij haar kunt zijn. De 'afstand' zo nu en dan intensiveert het contact en brengt een soort raffinement in zoiets als een: "Tristan-en-Isolde-effect" veroorzaakt, een heel prettige prikkelende spanning. Jouw eigen geluk en zelfvertrouwen komen het hele gezin weer ten goede".

Mevr. B.: "We zien het voorlopig zeker als een oplossing. Het is nu zelfs zo dat als er iemand is waarmee n'm man het erg goed kan vinden - ik moet hem ook wel een beetje leuk vinden - dan hoeft hij niet het huis uit te hollen om ergens anders met die vent te gaan vrijen. Hij hoeft het nou ook niet precies voor mijn neus te doen, maar ik ben nu wel zover dat ik zelf met plezier - als ie erg leuk is - mijn bed er voor ruim. Tot je grote verbazing is dat mogelijk en het komt, omdat je, naarmate je zekerder van elkaar bent, je elkaar meer vrijheid gunt. Als ik wist dat hij met elke vent die hij leuk vindt, dan zou dat veel bedreigender zijn en ik zou het veel moeilijker vinden. Dan zou ik als een kat op de loer liggen, maar dat blijkt helemaal niet nodig te zijn....".

Geen illusies.

Hebben zulke open huwelijks vormen nu kans van slagen? De betrokkenen geven zelf vaak al aan dat ze zich geen overdreven illusies maken. In plaats van zich voor de toekomst verzekerd te voelen, houden ze er een gezonde 'hier en nu' filosofie op na.

Laurence Ross heeft zich in zijn Belgische onderzoek ook over de kansen op succes uitgesproken. Hij maakt het strikte onderscheid tussen wat hij noemt het dubbelleven, waarbij slechts de homofiele partner seksuele betrekkingen buiten het huwelijk onderhoudt, en het 'alternatieve huwelijk', dat voor beide partners contacten naar buiten toe mogelijk maakt. Het dubbelleven acht hij in het algemeen minder kansrijk, omdat de grootste last van het conflict neerkomt op de schouders van de heteroseksuele partner.

De homoseksuele partij, schrijft hij, had als het ware van beide werelden het beste deel ter beschikking. En het zou wel eens zo kunnen zijn, dat zijn probleem gemakkelijker was op te lossen dan dat van de stereotiepe heterofiel, die in één en dezelfde persoon een veelheid van tegenstrijdige talenten en deugden verenigd moet zien te vinden, hetgeen volgens hem dan ingewikkelde psychologische mechanismen in werking kan zetten die de situatie alleen maar kan verslechteren op ten duur. Het alternatieve huwelijk achtte hij, steunend op zijn interviews. gunstiger perspectieven bieden, maar dan mest aan enkele ongebruikelijke voorwaarden worden voldaan, n.l. de seksuele veelzijdigheid van de ene partij en de ruimhartigheid van de andere.

Omdat hij er kennelijk vanuit gaat dat beide oorspronkelijke partners in het homo-hetero huwelijk onderling heteroseksueel contact blijven volhouden, lijkt mij dit onderscheid niet erg belangrijk. In de praktijk blijkt immers veelvuldig dat nadat de homoseksualiteit bespreekbaar is geworden, afgezien wordt van geslachtsgemeenschap; die overigens in frequentie meestal toch al tot nul was genaderd.

Mentaliteit.

Veel belangrijker bij het afwegen van de kans van slagen met een open huwelijk lijkt de al eerder aangeduide mentaliteits-voorwaarde. Pas als men er beiden van overtuigd is, dat er zoveel -meer is dan de seksualiteit dat hen samenbindt en blijvend tot levensvrienden kan maken, is er een op elkaar betrokken gevoel van zekerheid mogelijk,

dat ruimte schept voor zelfstandig en onafhankelijk opereren op seksueel gebied. Prof. dr. C. van We Boas drukt het zo uit: terwijl men in de ene vorm die onvermijdelijke buitenechtelijke contacten tolereert, hetgeen veel spanningen met zich mee brengt en waarbij de omvorming van de huwelijksrelatie naar een persoonlijke vriendschapsrelatie toe onmogelijk is, staat dit laatste in de andere vorm juist voorop.

Het is grappig, maar toch ook veelbetekenend, dat zich hier alweer een vergelijking met het meer gangbare type huwelijk opdringt. Elders blijkt immers ook slechts een goede en solide onderlinge verstandhouding en vriendschap buitenechtelijke relaties die daaraan geen afbreuk doen mogelijk te maken. Dat dit echter nog heel weinig voorkomt, verschaft ons wellicht een aanwijzing dat gehuwde homofielen en hun partners daarover niet te snel optimistisch kunnen zijn. Ze hebben slechts in één opzicht de voorsprong: de omstandigheden dwingen hen ertoe deze mogelijkheid onder ogen te zien. Als ze hun huwelijk en hun seksualiteitsbeleving in stand willen houden, ligt er een reële uitdaging om de gevestigde maatschappelijke normen te doorbreken en met name de heilige huisjes rondom het huwelijk te slopen.

Er zit wel wat in de kreet dat getrouwde homofielen en hun partners een van de schakels kunnen zijn naar een maatschappij van morgen, waarin mensen vrij met mensen kunnen samenleven, zonder gevangen te zitten in hokjes. Vooral Hanneke van Buuren, op wie ik regelmatig terugval (omdat ze de moed had als een der eersten met haar problematiek in de openbaarheid te komen), benadert de positie van gehuwde homofielen vanuit deze emancipatorische gezichtshoek, en dan nog duidelijk als feministe. Helaas heeft niet iedereen er de aard naar zich te storten in Gideonsbenden die zich een weg vechten naar een betere wereld van morgen. Tevelen hebben helaas de morele kracht niet om vanuit het defensief naar het offensief te reiken. Ze kunnen zich ternauwernood teweer stellen tegen de dwingende normen die de huidige maatschappij hen oplegt en hebben alle reserves nodig om hun eigen ~ al is het maar kleine ~ kader te scheppen waarbinnen ze wat vrijer kunnen ademen. Echtscheiding. Maar heel vaak lukt ook dat niet, en dan komt de gedachte weer naar boven die al onmiddellijk opdook na de bekendmaking van de homoseksualiteit: echtscheiding. Men moet erkennen dat dat vaak het laatste maar ook meest radicale middel is om zich van een kunstmatig leven te ontdoen, al vormt het nog geen garantie voor werkelijke vrijmaking. Echtscheiding is dikwijls de eerste impuls die de hetero-partner voelt opkomen als de problemen zich in volle omvang gaan aftekenen. Het lijkt het meest voor de hand te liggen, maar net zo min als een generaal ertoe neigt onmiddellijk het zwaarste geschut in stelling te brengen, zullen de partijen in deze omstandigheden meteen hun toevlucht zoeken tot dit diep ingrijpende middel. Waarom scheiden die mensen niet. vraagt een buitenstaander soms verbaasd. maar hij realiseert zich niet dat er zoveel kan zijn dat om behoud vraagt. Wie dat het beste voelen zijn de echtgenoten in kwestie. Zij zoeken na zorgvuldig overwegen meestal eerst naar 'oplossingen' in eerder omschreven zin. Maar als dat geen uitkomst voor de moeilijkheden blijkt te bieden, dan kan echtscheiding de enige mogelijkheid zijn die een ongelukkig leven verder voorkomt. Men mag aannemen dat een groot aantal homo-hetero huwelijken op deze wijze een einde vinden. Men ziet met elkaar geen perspectief meer en accepteert de soms diepsnijdende nadelen die verbonden zijn aan het definitief uit elkaar gaan. De recente wetgeving op dit gebied in Nederland, waarbij echtscheiding verleend kan worden, als van 'duurzame ontwrichting van het huwelijk sprake is' heeft in dit opzicht veel vergemakkelijkt, vergeleken bij het buitenland, waar dergelijke procedures in zulke gevallen nog veel pijnlijker kunnen verlopen. Maar wat is het karakter van deze oplossing, echtscheiding, is het wel een oplossing van de typisch homoseksuele problematiek? Wafelbakker heeft daarover het vermoeden opgeworpen, dat als een scheiding zich doorzet, het niet de homoseksuele geaardheid van een der partners is die tenslotte de doorslag heeft gegeven, maar dat er een aantal andere dingen in het huwelijk rechtstreeks tot scheiding leiden. "We wenen", zei hij wij in een interview, "dat als het huwelijk in stand blijft, dat dit dan gebeurt ondanks de homofiele geaardheid van een van beide partners, en als het huwelijk tot scheiding leidt, dat dit dan ook is ondanks de homofiele geaardheid, maar om andere dingen die zijn misgegaan. Maar daarover lopen de meningen in ons land uiteen." Men kan natuurlijk tot een dergelijke sterk generaliserende veronderstelling komen vanuit de opvatting dat als de partners in een homo-hetero huwelijk in niet-seksuele opzichten het goed met elkaar konden vinden (blijkens hun ooit genomen besluit om te trouwen), dit de mogelijkheden moet bieden om deze specifieke problemen te overkomen en ervoor een uitweg te zoeken. Maar behalve de vraag of de bovengenoemde omgekeerde conclusie hieruit wel te rechtvaardigen is, gaat die ook voorbij aan enerzijds de invloed die de seksualiteit op andere facetten van de relatie heeft en anderzijds aan het toch veelal geringe zelfbewustzijn en de gebrekkige zelfkennis waarmee velen tot een huwelijk destijds besloten. Aan de andere kant moet erkend worden dat scheiding weliswaar een vorm van samenleven beëindigt, maar op zich nog geen oplossing is voor de problemen der seksualiteitsbeleving, hoogstens vormt zij er een mogelijkheid toe.

Bij de eerder besproken open huwelijksvorm ligt die volgorde andersom; daar is de voorwaarde voor een andere manier van leven een mentaliteitsverruiming, een creatiever gebruik van menselijke mogelijkheden, zonder hetwelk een open huwelijk geen stand houdt. In dit opzicht lijkt echtscheiding voor de homoseksueel soms een vorm van regressie (terugval op een eerder beleefd, veiliger ervaren levenspatroon) te kunnen zijn, maar het zou veel te ver gaan om dit algemeen te stellen. 'Scheiden doet lijden', maar het is niet anders dan een verstandige keuze te noemen indien het een einde maakt aan nog groter lijden, dat het gevolg zou zijn van samen blijven. Bedacht moet echter worden dat het nogal eens de heterofiele partner is die dan het meest in de kou kan komen te staan. Echtscheiding biedt voor homo-seksuelen aantrekkelijker perspectieven dan voor heteroseksuelen. Een levensvorm kan men scheiding dus moeilijk noemen, maar wel kan het een eerste aanzet zijn naar een andere bevredigende oplossing die veelvuldig voorkomt: het samenwonen met een vriend(in), met wie vervolgens een volledige homofiele relatie opgebouwd kan worden. Dan is na veel pijn en moeite en met jaren achterstand uiteindelijk de levensvorm bereikt, die in een eerder stadium het huwelijk had voorkomen. "Je kunt in de praktijk flink van de kook zijn als zo'n nieuwe verhouding begint en dan kun je alle drie domme dingen doen. Het is dan soms erg moeilijk om je niet onzeker te gaan voelen - ook als derde: hoever mag je gaan, wiens belang weegt het zwaarst: dat van je vriend(in), de ander, jezelf? Dat is niet af te wegen. Je moet ook niet wegen, en niet meten. Telkens weer moet je het met je drieën als een opdracht voor je drieën zien om met je drieën een nieuw netwerk van onderlinge relaties op te bouwen (waarin de draden natuurlijk niet alle een gelijke hoedanigheid hebben, en waarbij de verbinding tussen de huwelijksgenoten wel eens kan blijken veel intensiever geworden te zijn): je moet. je kunt dat avontuur aandurven, in openheid, in vertrouwen,... in liefde. Dat kan - dat weet ik, dat ervaar ik.. Jan Meyboom, in Sec.

*Alle gelukkige gezinnen lijken op elkaar. Alle ongelukkige gezinnen zijn het op hun eigen manier.
Tolstoi.*

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 7

Hoe moet dat met de kinderen?

Het doet wel eens onwaarschijnlijk aan welke misverstanden er onder de mensen leven omtrent homofilie en kinderen. Allereerst is wijd verbreid het denkbeeld dat homofielen 'gevaarlijk' voor kinderen zijn. omdat ze die verleiden. Daarbij wordt niet alleen vergeten dat ook onder heterofielen seksuele belangstelling voor kinderen voor komt maar vooral ziet men over het hoofd dat homofilie in de ruimste van het woord staat Voor 'liefde voor geslachtsgenoten'. Natuurlijk zou het dwaas zijn te ontkennen dat ook onder hen mensen zijn waarbij de aandacht vooral naar kinderen uitgaat, maar evenmin als bij heterofielen mag men in het algemeen stellen dat zij zich altijd seksueel tot kinderen aangetrokken voelen. Naast het waandenkbeeld dat alle homofielen pedofielen zijn, leeft ook sterk het idee dat homofilie 'aangeleerd' wordt. zodat contact van kinderen met 'zulke mensen' vermeden moet worden. Eerder hebben we er al op gewezen dat deze hardnekkige veronderstelling eerder gebaseerd is op onwetendheid en angst dan op wetenschappelijke bevindingen. Maar het zal moeilijk zijn al deze misverstanden uit te roeien, blijkt keer op keer. Zo ook ten aanzien van gehuwde homofielen. Buitenstaanders vragen zich wel eens bezorgd af "of homofielen goede opvoeders kunnen zijn", bijvoorbeeld niet wetend dat de zojuist door hen geprezen kleuterleidster of onderwijzer van hun eigen kind, homofiel is. Kan een lesbische vrouw een goede moeder zijn? Kan een homofiele vader zijn kinderen op verantwoorde wijze naar volwassenheid leiden? Het zou overbodig moeten zijn, maar het antwoord moet hier dan toch maar duidelijk. Het zou overbodig moeten zijn, maar het antwoord moet hier dan toch maar duidelijk gegeven worden "Ja, dat kan allemaal". Homofiele ouders houden niet minder van hun kinderen dan heterofiele ouders, en dus stuit een echtscheiding onder hen ook vaak op 'de kinderen' af. Ze hebben die kinderen gewild, ervoor gezorgd, hun plezier mee gehad, het is een onafscheidelijk deel van hun leven geworden. Hoe dat leven ook verder verloopt nadat de homoseksualiteit van vader of moeder bespreekbaar is geworden, de kinderen behouden in hun ogen natuurlijk diezelfde centrale plaats die ze altijd al innamen. Maar om diezelfde reden roepen ze ook extra problemen op. Moet het ze verteld worden? Zo ja, hoe? Mogen ze er vrij over praten? Merken ze er al vroeg wat van? Hoe verwerken ze het? In een radio-interview heeft een homofiele moeder naar mijn gevoel heel zuiver verwoord dat haar eigenlijke probleem met betrekking tot de kinderen niet in haar homoseksualiteit besloten lag, maar in het feit dat ze als mens onvolledig kon functioneren: "... Want doordat ik niet echt van een vrouw kan houden, kan de liefde niet uit me komen. Dat houdt me vast. Dat houdt me ook vast ten opzichte van mijn kinderen. En ten opzichte van mijn medemensen. De mensen waar ik mee omga. Ik kan bijvoorbeeld heel moeilijk een ander aanraken. Ik ben afgesloten. En ik vind het verschrikkelijk gevaarlijk, ook voor mijn kinderen, want die hebben liefde nodig. Die moeten opgroeien in warmte. En die warmte kan ik niet alleen in woorden meegeven, die moet ik ze met mijn handen meegeven. Ze moeten hun lichaam leren kennen door veilig te zijn in mijn handen. Maar ik ben een moeder met koele handen geweest en dat heb ik als een gemis gevoeld.(...) En dat komt gewoon doordat een deel van mezelf weggeduwd was, verstikt was". "En daarna (sinds ze besloten had openlijk voor haar geardeid uit komen) merkte ik al dat ik een beetje contact met mijn kinderen had. Ook al heb ik geen vriendin, mijn handen zitten niet meer vast. Dat is winst. Dat is gewoon winst".

Vanzelfsprekend.

Voor de meeste echtparen spreekt het vanzelf dat zij de openheid over,

homoseksualiteit niet bij hun kinderen willen laten ophouden. Ook zij moeten er in alle eerlijkheid bij betrokken worden; in dit opzicht mogen zij niet op afstand gehouden worden. Maar het hangt vanzelfsprekend van de leeftijd en aard van de kinderen af hoe dit het beste kan gebeuren. Daarover bestaat geen overeenstemming, omdat er ook in vele andere opzichten verschillen zijn in de relatie die ouders met hun kinderen hebben. Soms komt een behoedzaam voorbereid gesprek al te laat.

Een jongen van 14 jaar: "Ik wist het al voor ze het zeiden, ongeveer een jaar geleden, met Pasen. Maar daarvoor wist ik het ook wel. Gemerkt uit gesprekken en uit bladen die overal lagen".

Bij een ander gaat het abrupt. Zijn zuster van 12 jaar: "Nou ik schrok ontzettend, want hij moest naar een vergadering. Ik zei: waar moet je heen? Nou, ik ga naar een vergadering van homofielen, zei hij, dat weet je toch wel? Toen zei ik: daar heb jij toch niets mee te maken? Gaat dat van kantoor uit of zo? Nee, zei hij, je weet toch wel dat ik 't zelf ben? Nou en toen schrok ik zo!".

Haar vader: "Dat bleek een enorme klap voor haar te zijn. Ze was nauwelijks op de hoogte alhoewel we er altijd vrijuit over praatten. Ook in het bijzijn van de kinderen. Ze wist het wel van vrienden die hier over huis kwamen, maar ze had het nooit met mij in verband gebracht. Aanvankelijk reageerde ze natuurlijk met huilen. Een van de eerste dingen die ze vroeg was: hou je niet meer van mama? Toen ik uit- legde dat ik heel veel van haar hield, en dat het helemaal geen bedreiging voor haar was, want dat was de grote klap, was ze rustig. De volgende dag heeft ze het nog met mijn vrouw besproken en sindsdien is het geen punt maar".

Het derde kind (dochter van 11) reageerde, "toen het ineens ter sprake kwam", wat ongelovig. Ze wist het niet en kon er niet zo goed onmiddellijk raad mee. Ook hier gold echter dat door er vrijuit met elkaar over te praten, gewoon in de normale gezinssfeer, de meeste problemen (voor zover ze al rezen) goed verwerkt konden worden. Belangrijkste conclusie van alle drie: er verandert toch niks?

Dit zijn echter maar tamelijk willekeurige voorbeelden. De levensgeschiedenissen geven ons weinig kijk op de wijze waarop kinderen worden ingelicht. De echtgenoten zijn hier misschien teveel in beslag genomen door hun eigen problematiek, misschien ook was men in vele gevallen dan de voorlichting van de kinderen nog niet toe, alhoewel dat dan toch vaak verbazing wekte. Wanneer men kinderen ieder op de passende wijze benadert en op eigen manier laat reageren, voortdurend helpend en stimulerend, kan dit moeilijkheden voorkomen die, naarmate men daarmee wacht, alleen maar groter worden. Goed begrepen. De kinderen van mevr. C. (toen 9 en 10) voelden volgens haar al een hele tijd iets in de lucht hangen. Toen ze met hen sprak over de komende scheiding en de reden daarvoor "reageerden ze er heel goed op. Ze hebben hun emoties geuit, hun verdriet over het feit dat ze uit elkaar gingen en waren verdrietig over mijn man, omdat hij toen nog geen andere vrouw had. Ze identificeerden zich een beetje met hem als de verliezers. Daarentegen vinden ze het wel heel fijn voor mij dat ik een vriendin had en ze accepteerden haar ook. Zelfs meer dan dat, ze zijn van haar gaan houden en hebben een soort eigen relatie met haar opgebouwd. Ze hebben heel goed begrepen hoe dat in elkaar zat. Ze waren natuurlijk al seksueel voorgelicht dus kon ik er gemakkelijk op in haken dat het tussen mijn man en mij seksueel niet goed ging. Ze begrepen ook dat ik meer van een vrouw kon houden van een man. Ze zagen in het dagelijks leven hoe ik met mijn vriendin omga en zij met mij. Dus zagen ze de verhouding heel goed in".

Ook achteraf was ze blij zo open te zijn geweest. hoewel ze niet weten of ze het voor zich zouden houden.

Mevr. C.: "De reacties waren heel verschillend. Er was een moeder van een vriendinnetje en die vond het verwarrend voor haar kind om hier te spelen. Eerst vond ik dat nogal discriminerend, maar we hebben erover gepraat en toen is het me duidelijk geworden en heb ik het geaccepteerd. Ik heb niet gezegd: "Denk erom dat je er met niemand over praat want het is geheim!". Ik geloof dat dat helemaal niet goed is, je zet ze dan onnodig onder druk. En in de praktijk blijken

kinderen twee vrouwen niet meteen als twee lesbiennes te zien. Ze vragen wel eens: wie is dat? En dan zeggen de kinderen: "O, dat is de vriendin van mijn moeder". Daar nemen kinderen genoeg mee en dat vind ik in dit stadium uitstekend." Ook de eerder geciteerde vader is niet bang dat z'n kinderen het met vriendjes bespreken: "Integendeel, ik hoop zelfs dat ze dat gaan doen. Ze hebben hun eigen relaties. Waarom zou dat niet kunnen?". Een mogelijk antwoord op die vraag ligt nabij; kinderen kunnen er 'op worden aangezien', sterker nog: in de praktijk blijkt dat ze als 'besmet' en zelfs als 'besmettelijk' behandeld te kunnen worden. In één geval werd de zoon van een homofiele man, met een aantal vriendjes de deur gewezen, omdat men 'niks met die smeerlapperij te maken wilde hebben'. Het is inderdaad zeer de vraag of emancipatie en integratie over de rug en de kinderen mogen gaan, of zoals het ook wel uitgedrukt is, je kinderen vrijwillig in een 'negeer-situatie' mag plaatsen (Wafelbakker). Blijven zwijgen voorkomt dat, maar roept bijna altijd bij de kinderen zelf grote problemen op en het is net zo goed te betwijfelen of ouders daarvoor de verantwoordelijkheid mogen nemen. Veel van deze problemen worden echter voorkomen als kinderen al van jongs af vertrouwd raken met een meer open levenspatroon, zodat ze er vroeg aan wennen niet te zeer vast te zitten aan conventionele opvattingen.

Hanneke van Buuren in Opzij: "Angst om de kinderen. Wat zouden ze zeggen als ze hoorden dat hun moeder zich ook homofiel gedroeg? We hadden niet in de gaten dat we met die angst voor onze kinderen de muren weer optrokken die we voor ons zelf zo graag neer haalden, de muren die o.a. homo's van hetero's kunstmatig scheiden. De kinderen leren het onszelf. We hadden je dochter niet zie aan komen toen we elkaar kusten. Maar toen ze ons zag zei ze stralend: "Je vindt haar erg lief, he mama?".

Je vader is een flikker.

Uit een gesprek met drie kinderen:

Praat je er wel eens met vrienden over?

Ja zeker.

Hoe zijn hun reacties?

Eerst geloofden ze het niet. Mijn vriend op school geloofde het gewoon niet, omdat hij zich er een andere voorstelling van maakte. - Wat vinden ze er nu van? O, ze vinden het helemaal niet erg. Het kan ze geen bal schelen.

En jij, praat jij er wel eens over met vriendinnen?

Ja, dat wel. Nou sommigen... Ik vind het niet leuk. want het zijn allemaal van die kinderachtige jongetjes... Een meisje kan achter je wel eens zeggen 'je vader is een flikker', dat vind ik zo stom. En die jongetjes, die zijn er nog helemaal net aan toe. Mijn vriendin weet het wel en die vindt het helemaal niet erg.

Is het voor jouw gevoel anders geworden toen je wist dat je vader homofiel was?

Helemaal niet. Nou ja, je denkt er wel eens over... nou. in gedachten is het natuurlijk wel wat anders, ja.

Wat een beetje anders?

Nou als je iemand over flikker

Horen jullie wel eens echt nare dingen, zodat je je vader een beetje in bescherming wilt nemen; of dat mensen gewoon onzin zeggen?

Hebben jullie het idee dat er iets verandert tussen je vader en je moeder?

En jij?

Een beetje wisten jullie het misschien toch ook wel.....

Jullie weten het van je vader, maar er zijn een hele hoop gezinnen waar het ook zo is, maar waar de kinderen het niet weten....

hoort praten denk je toch wel gelijk aan je vader...

Soms, nou, met godsdienst hadden we 't erover. Toen zeiden ze: ja, 't is zo verschrikkelijk voor die mensen, ze worden helemaal uitgestoten uit de menselijke groep. Nou daar ben ik maar niet op ingegaan, daar had ik geen zin in. Maar dat vind ik eigenlijk wel onzin dat ze zeggen dat daar niks aan te doen is. 'Het is zo'n vreselijke ontdekking als je daar achter komt'... Dat vind ik een beetje onzin. Ik geloof dat je je best kunt redden eruit... dat je best kunt leven zoals je zelf wilt.

Nee, ik geloof het niet. Vroeger was het toch ook zo? 't Is toch altijd zo geweest? Alleen in het begin wisten we het niet en nu weten we 't wel !

Nou, ik geloof dat het voor m' n moeder wel een schok is. Als je ineens zo hoort van: nou, ik ben homofiel, dan is het toch niet leuk als je dat ineens zo hoort. Ik denk dat mijn moeder ook wel wat opgevangen heeft...

Nou ik niet. Ik hoorde wel van Orpheus, maar ik ben er nooit op ingegaan. Aan n' n vader merk je het niet. Iedereen zegt altijd: nou je ziet het meteen als iemand homofiel is. Hij praat zo gek en gaat aan z'n haar zitten plukken, maar dat merkte je helemaal niet aan hem.

Ik geloof wel als je 15 bent en ze hebben het je nog niet verteld, maar je weet het al 4 jaar, nou dat zou ik wel vervelend vinden als ze altijd maar voor je zwegen en niks zeiden. Dat zou ik vervelend vinden. Maar ik weet niet of ik er zelf over zou beginnen, als er nooit iets van ter sprake kwam.

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 8

Vage gevoelens bij vrienden en kennissen.

Het inlichten van de kinderen is meestal een tussenstation op weg naar confrontatie met de buitenwereld. Kinderen praten er heel wat vrijmoediger over dan hun ouders, maar ze ebben dan ook heel wat minder last van de maatschappelijk normdrang die hun ouders ten opzichte van de omgeving lang stom houdt. Met wie praat je erover: kun je er eigenlijk wel over praten? Wat weten anderen van alle gevoeligheden en moeilijkheden die je samen na jaren een beetje de baas lijkt te kunnen worden. Kunnen anderen ooit beseffen wat je samen hebt meegemaakt en nog meemaakt? Heeft het zin om er met anderen over te praten? Weten ze er eigenlijk iets van af? Uit het feit dat van de 100.000 homofielen die getrouwd of getrouwd geweest zijn zo weinigen daarover hebben durven praten, dat het hier dus gaat om een nauwelijks bekend sociaal probleem hebben we al eerder conclusies getrokken, daarbij gebruik makend van andere gegevens uit het Margriet-onderzoek. Met name is aan het licht gekomen de overwegend schijnheilige houding van de maatschappij, die in meerderheid zegt homofilie te tolereren (dulden) maar het ook in meerderheid niet wenst te aanvaarden. Deze aan het licht gekomen schijnverdraagzaamheid steekt vanzelfsprekend weer de kop op, als we de reacties van familie, collega's en bekenden nader bekijken. In de eerste plaats moet uit de ons bekende uitlatingen afgeleid worden dat de homoseksuele geaardheid van een huwelijkspartner doorgaans langdurig (zoniet permanent) naar buiten toe verzwegen wordt. Als er na heel lang aarzelen toch met buitenstaanders over gesproken wordt geldt dat veelal de meest directe en vertrouwde omgeving. Uit de beschreven jeugdherinneringen kan men wel begrijpen dat dat de ouders meestal niet zijn; eerder een broer of zuster of een enkele heel goede vriend, maar zeker niet mensen van wie bij voorbaat al negatieve reacties verwacht mogen worden. Natuurlijk trachten deze 'nabije buitenstaanders de problemen met sympathie tegemoet te treden, ze proberen dikwijls begrip te tonen, ook al kost hen dat in sommige gevallen veel moeite. Maar echte en duurzame belangstelling en solidariteit blijft op den duur toch heel vaak uit. De houding verandert aan niet zelden in neutraliteit, afzijdigheid en het contact wordt gaandeweg lossier, de ongetwijfeld ook bestaande goede uitzonderingen natuurlijk niet ten na gesproken. Vage gevoelens. Het is ook erg moeilijk om zoiets te moeten verwerken. Opeens worden al de vage gevoelens omtrent homofilie gemobiliseerd. Veel mensen zien het toch als iets dat ze toch maar moeilijk kunnen plaatsen, ze hebben maar liever dat er niet rechtstreeks hun mening over gevraagd wordt en zijn blij er nooit iets mee te maken te hebben. Maar door één goed gesprek na tijden van koetjes en kalfjes hebben ze er in enen wel iets mee te maken, moeten zij zich er wel een duidelijke mening over vormen, wordt er iets van hen gevraagd. Het is niet makkelijk om er dan zo snel iets van te vinden. Vage afkeurende gevoelens moesten maar liever niet gedwongen worden onder woorden te worden gebracht. De neiging komt op om behoedzaam te formuleren, neutraal op te stellen, het is allemaal moeilijk genoeg. Alles wat er aan opvattingen over homofilie binnenin je leefde gaat zich nu uitkristalliseren op die ene man of vrouw tegenover je die daar als bij verrassing mee aankomt. Je kunt het niet in algemene termen houden, het is heel concreet voor je. Het vraagt eigenlijk om een persoonlijke reactie. Was het een verrassing? Had je er iets van gemerkt, had je het gedacht? Nou nee, niet zo. Je had je wel eens afgevraagd..., misschien wel eens iets niet zo goed kunnen plaatsen, maar homoseksueel, nee, dat had je er niet achter gezocht. Hoe moet je de ander nu gaan zien? De relatie wordt nu ineens wel op de proef gesteld...

Geforceerde last.

Eigenlijk hoeft dat ook niet te verbazen, want waarom zou het 'overslag-effect' dat we hebben zien optreden als de heterofiele partner de emotionele en psychische last van homo-zijde grotendeels overneemt, niet optreden wanneer de confrontatie tegenover derden plaatsvindt? In feite vindt een soortgelijk gebeuren plaats. Of het nu familieleden of goede kennissen zijn, zij hebben immers ook een eigen relatie met het echtpaar dat ze altijd - als vanzelfsprekend - voor heterofiel versleten. En opeens moeten zij dat anders zien, en worden ze gedwongen het beeld waarmee ze zo vertrouwd geraakt waren drastisch te corrigeren. en wonder dat zo'n verhouding, minder hecht en geladen als hij is vergeleken met een huwelijksrelatie, onder zo'n plotselinge en geforceerde last eerder kan bezwijken. Gehuwde homofielen en hun partners hebben dit zien gebeuren, tot hun verdriet. De naaste omgeving was dikwijls

niet in staat kracht op te brengen die nodig is om vertrouwde vriendschappen in een nieuw licht te plaatsen en ongehinderd opnieuw naar waarde te schatten. Het is echter ongetwijfeld terecht om daarbij te zeggen dat door hun aarzeling en lange zwijgen de getrouwde homofielen het voor anderen ook vaak moeilijk hebben gemaakt. Door het weinige contact over deze dingen waren anderen dan minder in staat om mee te evolueren naar nieuwe verhoudingen. Het is bij voorbaat al voor heel velen al moeilijk om mensen te nemen 'zoals zij zijn'; nog moeilijker kan het dan worden als ze opeens blijken 'anders te zijn'. Niet verwonderlijk dan dat de neiging groot wordt om 'dicht te slaan' en je als echtpaar toch weer in je eigen beslotenheid terug te trekken, met alle gevaren van een nieuw soort apartheidspolitiek die daarbij komen: de banden met heterofiele vrienden verzwakken en er komen sneller vriendschappen met homofielen voor in de plaats. Zelfs bij mensen die bijzonder veel moeite doen om zich als homofiel te integreren in de vrienden- en kennissenkring doet deze tendens zich voor.

Karel B.: "De vrienden, dat is een probleem apart. Als het in je eigen gezin geklaard is komen zij aan bod. Dan ga je iedere keer het verhaal weer vertellen. We geven ze altijd, wat we noemen 'een voor- en nabehandeling'. Maar je merkt er eerlijk gezegd weinig van. De meesten reageren wat schichtig. Er leven bizarre ideeën onder de mensen. Je merkt wat schroom, men is wat gereserveerd".

Later geeft hij toe dat hij toch door hun reactie, of beter gezegd door het gebrek daaraan, in veel mensen is teleurgesteld. En niet alleen in deze latere fase, als het onderling bespreekbaar is geworden en de omgeving aan de beurt komt, laten velen het afweten; eerder al stoten gehuwde homofielen naar buiten te vaak hun neus. Voordat de partner op de hoogte is gesteld, hebben velen al elders hun hart willen uitstorten, hun signalen uitgezonden, om raad willen vragen. Eerder hebben we al gezien hoe de reacties daarop zijn. Enkelen trekken zich de situatie aan, vaker is er sprake van afweer, distanciëring, gereserveerdheid; men maakt zich er dikwijls van af, in plaats van een open, werkelijk hulpvaardige en solidaire gezindheid te tonen

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 9

Orpheus' sleutel: elkaar helpen.

"Ik ben helemaal beklemd. Ik zit in grote angst. Ik durf gewoon niets aan. Ik heb wel eens het idee dat ik zit te wachten tot ik oud ben. Dan denk ik, ja, dan is het afgelopen. Ik ben niet zelfstandig genoeg. Ik zou een iemand moeten hebben die mij over de drempel heen helpt. Ik ben echt mijzelf bewust dat ik mijn situatie onderken, maar dat ik het toch niet aankan op een of andere manier. Ik zou dus wel met iemand willen praten, maar goed, waar ontmoet je die? Die dokter waar ik geweest ben was van een heel andere richting waarschijnlijk. Dus dat contact is een beetje mis gelopen...".

Zo reageerde een vrouw na tien jaar huwelijk telefonisch tijdens een VARA-radio-programma over de positie van de gehuwde homofiele vrouw. Ze vond de uitzending 'heel belangrijk' en 'had er veel aan gehad'. Er waren honderden van die reacties die door een speciaal team aan drie telefoons werden opgevangen. Naast de onvermijdelijke wensen a la "ze moesten jullie levend verbranden" werd er tientallen keren uitdrukkelijk bij gezegd hoe 'heerlijk' en 'geweldig' het was dat er over gepraat werd. Er over praten. Sinds kort gebeurt dat wat meer. En het beweest pijsnel de goede weg naar hulpverlening te zijn. Het zwijgen doorbreken, van binnenuit en van buitenaf. Zonder dat is het niet mogelijk het leven van een gehuwde homofiel weer leefbaar te maken. Er over praten is ook de filosofie achter de werkgroep Orpheus geweest. In 1970 opgericht startte de (toen nog uit enkele mensen bestaande) werkgroep met een oproep in 1969 in Vrij Nederland aan gehuwde homofielen om via een postbusnummer contact met elkaar te zoeken. Het initiatief van o.a. een paar juristen die uit hun echtscheidingspraktijk wisten welke problemen homofilie en huwelijk met zich mee brengen, draaide al snel uit op een bijeenkomst waar mensen elkaar ontmoetten die in precies dezelfde situatie zaten, elkaar konden begrijpen, en al een eerste morele steun vonden in de ontdekking dat ze niet alleen stonden. Deze verrassende wetenschap, 'we zijn helemaal geen uitzondering, er zijn veel meer zoals wij, en met hulp van elkaar kunnen we misschien naar een oplossing zoeken" werd de rode draad door de snel groeiende activiteiten van Orpheus.

Binnen korte tijd had de werkgroep in enkele grote steden gespreksgroepen opgezet, bestaande uit mensen die met elkaar in contact kwamen via oproepen in de plaatselijke bladen of via het centrale adres postbus 14121, 3508 SE in Utrecht. In dezelfde plaats kwamen er regelmatig landelijke bijeenkomsten, waar algemene thema's in veel grotere kring aan de orde werden gesteld, zoals 'jaloezie', 'kinderen', 'echtscheiding', 'relaties met derden', etc..

De plaatselijke bijeenkomsten hebben een meer intiem karakter, de groepen zijn ook kleiner en men ontmoet elkaar in huiskamer of klein zaaltje. In deze groepen wordt ernaar gestreefd beide huwelijkspartners en zo mogelijk ook buitenechtelijke relaties om de tafel te krijgen en door gesprekken van elkaar te leren, door bijvoorbeeld te zien hoe anderen naar een oplossing zoeken, welke instelling daarvoor nodig is, en welke moeilijkheden daarbij te verwachten zijn. Vrijwel zonder uitzondering reageert iedere deelnemer zeer positief op deze contacten, al wordt nog wel eens betreurd dat de heterofiele partners zo moeilijk soms te bewegen zijn tot deelname.

Mevr. H.: "Sindsdien hebben we een paar keer een ontmoeting gehad in een gespreksgroep en dat heeft hem geweldig veel goed gedaan. Want toen ontmoette hij ook gewoon mensen die zagen van god, wat is dat een aardige man, een lieve man, en wat is die man v er. Ja en hij zit niet aan dat rolpatroon vast. Die probeert tenminste zijn vrouw ruimte te geven, hoe moeilijk dat ook voor hem is. Hij is blij dat we gegaan zijn".

Vrijwillig.

De gespreksgroepen van Orpheus hebben een strikt vrijwillig karakter. Wie via het centrale adres inlichtingen vraagt, krijgt in een blanco enveloppe informatie en zodra mogelijk een uitnodiging voor een bijeenkomst. Verplichtingen houdt dit niet in, wie toch niet wil komen komt niet. In het begin hebben de gesprekken meestal een louter verkennend karakter, maar na een tijdje ontstaat vaak de behoefte om met elkaar dieper over de problemen door te praten. Dit contact wordt dan voortgezet in een reeks gespreksavonden. Soms ontbindt een groep zich na bijvoorbeeld een tiental maandelijks

bijeenkomsten en zoeken de deelnemers zelfstandig verder, bijna altijd een paar vriendschappen rijker. Vaak ook wil men de groep als ontmoetingsplaats voortzetten en bijvoorbeeld minder frequent bijeenkomen. De gespreksleiders tijdens de „Orpheus“-avonden komen meestal voort uit de groepen zelf. Het zijn mensen die eerst deelnemers waren en zich dus verwant voelen met de problematiek. Zo blijft het karakter van Orpheus gewaarborgd : elkaar helpen volgens het principe van de zogenaamde "zelfhulpgroep". Een van de aanrèkkelijkste kanten van Orpheus is, hoe gek dat op het eerste gehoor ook klinkt, zijn gebrek aan professionele deskundigheid. Het is opgezet en functioneert nog steeds door vrijwilligers, onafhankelijk van welke instantie of organisatie dan ook. Met het COC zijn er geen formele banden, ook al omdat dit voor menig gehuwde homofiel een drempel zou opwerpen. Er is altijd wel de behoefte om eens vrijuit te praten, maar voor menigeen zou praten binnen een COC-kader nog teveel het gevoel meebrengen 'geannexeerd te worden door het officiële homofielen-dom'. Daarom blijft Orpheus ook los van het COC, en de daarmee verbonden organisaties. Dat er hier toch zoveel mogelijk getracht wordt behulpzaam te zijn bewijst bijvoorbeeld dit mede op het werk van Orpheus georiënteerde boek. De werkwijze van Orpheus vormt de eerste poging om op grote schaal tegemoet te komen aan de problemen van gehuwde homofielen en hun partners. Daarvoor had de hulpverlening een veel meer incidenteel karakter; als de nood hoog genoeg gestegen was klopte men aan bij de huisarts of direct bij een psychiater en verder zochten velen steun bij dominee of priester. Vooral vroeger hadden velen van deze 'traditionele hulpverleners geen goed antwoord op zo'n appèl. Ook zij zaten dikwijls gevangen als gevangen in alle normen en vooroordelen die de houding van zovelen kenmerkte. zodat een advies van deze kant niet zelden op een teleurstelling uitdraaide, zoals we al herhaaldelijk zagen. Maar onder de medici en pastores waren ook zeker mensen die heel goed begrip voor de situatie konden opbrengen en vanuit dat begrip handelen. Zo verwierven met name de Haagse predikant ds. A.J.R. Brussaard, de Amsterdamse pater dr. J.G.F. Gottschalk (van "De Open Deur") en de Hilversumse radio-dominee A. Klamer de laatste jaren de faam met deze problemen goed overweg te kunnen. Zij ook hebben, eenmaal de aard en omvang van de problematiek onderkend, toegewerkt naar de vorm van hulp door gespreksgroepen. De hieruit geboren 'Contactkringen Voor homofielen', waarvan er enige tientallen over het land verspreid zijn, zijn in ruimste zin bedoeld voor homofielen, maar ook gehuwden onder hen werden ernaar verwezen. Omdat dezen echter toch vaak een uitzonderingspositie bleken in te nemen, groeide sterker het verlangen naar aparte gespreksgroepen voor gehuwden, zoals die uiteindelijk door Orpheus werden gerealiseerd. Velen betreurden wel dat de gehuwden hierdoor apart kwamen te staan, maar er was toch doorgaans wel het inzicht dat het gehuwd zijn heel veel specifieke problemen met zich meebrengt, die in het algemeen beter begrepen worden door gehuwden, dan door homofielen die niet getrouwd zijn (geweest). Naast de hierboven beschreven gespreksgroepen, die in diverse steden een vaste basis vormen voor Orpheus-echtparen of - individuen, worden er regelmatig weekends georganiseerd. Tot nog toe waren dit weekends voor beide partners afzonderlijk, dus alleen de homoseksuele huwelijkspartners. Incidenteel zijn er ook weekends voor echtparen.

Het behoeft geen betoog dat in deze weekends in een korte tijd zeer intensief wordt ingegaan op de zogenaamde Orpheus-problematiek. Dit gebeurt onder leiding van leden die hiervoor een training hebben gehad en vindt meestal plaats in een vormingscentrum. Tevens hebben de mensen van de regionale werkgroepen regelmatig de mogelijkheid om deel te nemen aan zogenaamde kader-weekends. De regelmatig verschijnende Nieuwsbrief verzorgt alle belangrijke informatie voor de leden zijn van Orpheus.

Geen recepten.

Met deze ontwikkeling worden huisartsen, dominees, psychiaters en pastoors niet uitgerangeerd, als zouden zij overbodig of onbekwaam zijn, maar wordt een heel andere voorkeur zichtbaar in de benadering van de hulpverlening. Waren deze deskundigen altijd de aangewezen 'eerste-hulpverleners', vooral sinds Orpheus actief is wint de overtuiging veld dat hen een andere plaats in het proces van helpen toekomt. Het is immers niet waar dat zij per definitie onmisbaar zijn bij de eerste stappen op weg naar persoonlijk emancipatie. In dat stadium is het noodzakelijk eerst bevestiging van eigen gevoelens en ervaringen te krijgen, erkenning van 'dat het is zoals het is', en die wordt het makkelijkst gevonden in vergelijkbare situaties waarin anderen verkeren. De ontdekking 'niet meer alleen te staan' temidden van deze problemen is ook anders te vertalen: men kan ergens op terugvallen, minimaal op vergelijkingsmateriaal en maximaal op solidariteit, aanmoediging en steun. Klinkt het vreemd dat dit vaak al voldoende is om veel vraagstukken aan te durven? Het echte 'klaren' van de situatie kan door het groepsgesprek dus niet gebeuren, maar het kan er wel een aantal voorwaarden voor scheppen. Men kan elkaar helpen, maar: tot op zekere hoogte. Welke hoogte dat is komt vanzelf uit het gesprek wel naar voren. En als het nodig blijkt kan men ook samen onder ogen

zien op welk terrein verdere, deskundige hulp gezocht moet worden. Op dat moment probeert Orpheus ook te helpen met het zoeken naar goede professionele helpers, of dat nu een maatschappelijk werker, een geestelijke of een medisch specialist is. Op die manier komt de psychiater dus eerder aan het eind dan aan het begin van het proces van helpen te staan. Zijn deskundigheid is in eerste aanleg meestal nog niet nodig en later vaak niet meer, als men tenminste niet te lang wacht met het contact zoeken met Orpheus. Dit laatste is van het grootste belang. Hoe langer gewacht wordt, hoe moeilijker een oplossing gevonden kan worden. "Had ik maar eerder..." verzuchten velen. Misschien kan het een aanmoediging voor anderen zijn om zo vroeg als mogelijk is hun problemen bespreekbaar te maken.

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Hoofdstuk 10

Slotopmerkingen.

Ook al werpen de in dit boek gepubliceerde levensgeschiedenissen van deelnemers aan de Orpheus-werkgroepen enig licht in een probleemgebied dat tot voor kort in omvang en aard nauwelijks bekend was; toch moeten we inzien dat hun waarde in een belangrijk opzicht betrekkelijk is. Telkens spraken we immers over gehuwde homofielen die hun isolement hebben kunnen doorbreken. Behalve dat dit een klein aantal mensen is, moeten we ons afvragen of het hier om typen mensen gaat die ook over andere karaktereigenschappen beschikken dan de 'zwijgende meerderheid' van hun homofiele lotgenoten. Een aanwijzing hierover kan men vinden in het aantal en de typen 'bekende' gehuwde of gescheiden homofielen, zowel mannen als vrouwen, onder wie er velen zijn die zich min of meer hartstochtelijk, maar in elk geval heel duidelijk inzetten oor allerlei emancipatie-bewegingen. Na het zwijgen verbroken te hebben (en daar is onder de huidige omstandigheden nog steeds een flinke dosis vastberadenheid, wilskracht en vooral zelfbewustzijn voor nodig) ziet men velen in een rol kruipen, die niet alleen verklaard kan worden door solidariteit met de nog geïsoleerden, maar met name ook door de mogelijkheden juist deze genoemde eigenschappen tot hun recht te laten komen. Met andere woorden: zij die anderen (die daar kennelijk moeilijk tot kunnen komen) aanzetten tot de confrontatie, hebben dat zelf eens zonder die aansporing kunnen doen. Daarmee is het verschil tussen sprekers en zwijgers wellicht het duidelijkst aangegeven. Het is niet voor niets dat nog zovelen dat zwijgen niet kunnen opgeven. Mogelijk beschikken ze over minder innerlijke gedrevenheid daartoe, heel wat waarschijnlijker is dat ze banger zijn voor sociale afkeuring van homofielen in het algemeen en gehuwde homofielen in het bijzonder. We hoeven alleen maar te herinneren aan het eerder besproken gedeelte van de Margriet-enquête, waaruit de dubbelhartige houding van het Nederlandse volk ten aanzien van homoseksualiteit zonneklaar blijkt. Er is al eerder op gewezen welk een fundamentele voorwaarde de zelfaanvaarding is voor een (gehuwde) homofiel, wil hij/zij een leven in vrijheid kunnen leiden. Zonder bewustzijn, erkenning en aanvaarding van wie hij in feite als mens is en zonder het besef van welke mogelijkheden hij in de samenleving mag eisen om zijn leven de moeite waard te maken is ook een homofiel gedoemd een gekortwiekt leven te leiden. Wie dit proces op eigen kracht weet te voltooien zal misschien ook wel in staat blijken zijn gewonnen vrijheid zelfstandig te verdedigen. Maar dat zijn enkelingen. Hier wordt een beroep gedaan op hen die tegen het gevecht opzien omdat ze bang zijn het alleen niet aan te kunnen. Teruggeworpen op zichzelf zijn ze gaan vergeten dat ze behalve mens ook medemens zijn, terwijl vanuit dit besef juist hulp geboden wordt. Zelfs zij die daarvan overtuigd zijn staan niet alleen. De mogelijkheden zijn er om anderen te vinden. Het gaat niet pijnloos, maar voor ieder van hen ligt er de mogelijkheid hun deel van het leven te herwinnen, zichzelf te ontplooiën in plaats van opgevouwen te blijven zitten. Laat niemand hulp afslaan als die nodig is en geboden wordt.

Meer openheid.

De problemen rond huwelijk en homofilie zullen echter nooit in breder verband aan een oplossing toekomen als erover geen grotere openheid en werkelijke tolerantie in onze samenleving komt. Huwelijken tussen homofielen en heterofielen zullen ook in de toekomst gesloten worden als er geen werkelijke verschuivingen plaatsvinden in de oordelen, vooroordelen en dwingende normen in onze maatschappij. Maar terwille van zovelen kunnen we daarop niet wachten. We kunnen er wel eens trots op zijn dat onderwerpen als dit in ons land toch maar besproken kunnen worden. Zeker als we zien naar de onzorgvuldigheid waarmee in vele andere landen omgesprongen wordt met de menselijke verhoudingen, is dat gevoel niet ongepast. Maar zou die trots niet snel verbleken, als we ons konden inleven in de gedachte waarmee Hanneke van Buuren een van haar openhartige artikelen besloot: "Al die tienduizenden vrouwen die er zouden zijn zoals ik, verdorren dan op een stuk of vijf na, in stilte. Omdat ze zich niet durven manifesteren zoals ze zijn, klem zitten in een huwelijk, sterven van verlangen naar het andere, dag in dag uit daar angstig over zwijgen. Mijn god, alleen als ik mijn eigen creperen van vroeger in gedachten zou vermenigvuldigen met dat van het kleine aantal lotgenotes dat ik nu ken, zou ik nooit meer kunnen slapen".

"Misschien mag ik de gelegenheid te baat nemen om vele kerkleden op te wekken, de niet-christelijke houding van het apart zetten en isoleren van homofiele medemens/mede-christenen te laten varen,

met name in de kerk om meer en meer trachten de liefde tot de naaste, welke ons wekelijks voorgehouden wordt, ook metterdaad op te brengen voor hun homofiele naaste, die daar allang naar snakt."

Lezer van Gezond Gezin.

*) De levensverhalen die in deze uitgave stonden kunt u terug vinden op de Algemene website van Orpheus, maar zijn niet als zodanig aangegeven.

HUWELIJK & HOMOSEKSUALITEIT.

Literatuurlijst, bronnen.

-
- | | |
|---------------------------|--|
| Hanneke van Buuren | <ul style="list-style-type: none">• <i>Moeder de vrouw is homofiel!</i> MVM-bewustwordingsnummer, februari 1972 (uitgave Man - Vrouw - Maatschappij, Amsterdam).• <i>Huwelijk en homofilie.</i> SEC, 1 januari 1972 (COC, Amsterdam).• <i>Over super en andere vrouwen.</i> SEC, 26 februari 1972.• <i>... En de hetero echtgenoot dan?</i> SEC, 7 oktober 1972.• <i>Emanciperen, roepen zij, gaat van au!</i> Opzij, december 1972 (Van Gorcum, Assen/Amsterdam). |
| Prof. dr. C van Emde Boas | <ul style="list-style-type: none">• <i>Het probleem van de gehuwde homofielen.</i> Nota voor het COC, Amsterdam. |
| Geïllustreerde Pers | <ul style="list-style-type: none">• <i>Sexualiteit in Nederland.</i> Speciale uitgave van het weekblad Margriet, Amsterdam 1969. |
| Humanistisch Verbond | <ul style="list-style-type: none">• <i>Studie dag over homofilie</i>, op 4 maart 1972 te Amersfoort. Verslagen hiervan verschenen in: SEC, april 1972 en 'Humanist', 14 daags blad van het Humanistisch Verbond, Utrecht, 14 april 1972. |
| H. Jansen | <ul style="list-style-type: none">• <i>Falende hulp aan een getrouwde homofiel.</i> Gezond Gezin, mei 1971 (Prot. Stichting t.b.v. Verantwoorde Gezinsvorming, Den Haag). |
| H. Laurens Ross | <ul style="list-style-type: none">• <i>Levensvormen van gehuwde homoseksuelen.</i> Universiteit van Denver. Hier gebruikt: een door de werkgroep Orpheus vertaalde, ongedateerde gestencilde uitgave. |
| drs. J. Lieveense | <ul style="list-style-type: none">• <i>Partners van gehuwde homofielen: grote vragen en vooroordelen.</i> Gezond Gezin, juni 1972. |
| Jan Meyboom | <ul style="list-style-type: none">• <i>Wat doet de derde? (en de vierd?).</i> SEC, oktober 1972. |
| N.N. | <ul style="list-style-type: none">• <i>'Men heeft mij aan een vrouw geholpen ...'</i> Brief van een lezer, Gezond Gezin, juni 1972. |
| Werkgroep Orpheus | <ul style="list-style-type: none">• <i>Levensgeschiedenissen</i>, ingezonden door leden en sympathisanten van de werkgroep. *) |
| dr. W. Sengers | <ul style="list-style-type: none">• <i>Homoseksualiteit als klacht.</i> Paul Brand, Bussum 1969. |

- Michael Scholfield • *Sociologische aspecten van de homoseksualiteit*. Spectrum Utrecht, 1970. (Aula-boeken 1004)

- Joke Swiebel • *Tante Marie is lesbisch!* 'Informatief', ongedateerde uitgave van de afd. Amsterdam van het COC (begin 1972)

- Kees Tamboer (redactie) • *Justitiedossier*, zwartboek over de houding van de Nederlandse overheid tegenover homoseksualiteit en het COC. Dialoog reeks nr. 1, oktober 1972 (Uitg. Stichting Dialoog, Amsterdam..).

- Casper Vogel • *"Je vader is een homo"*. Twee radio programma's over de problematiek van gehuwde homofielen (uitzending Humanistisch Verbond, 6 en 9 april 1972, Hilversum 2).
 • *Beter een joodse negen dan een getrouwde homo*. Kandidaats scriptie sociologie, Universiteit van Amsterdam (FSW-A), 1972. Een bewerking hiervan verscheen onder dezelfde titel in de Haagse Post van 26 juli 1972.

- VARA • *De situatie van de gehuwde homofiele vrouw*. Thema programma van het 'Radioweekblad voor de vrouw', 2 augustus 1972, Hilversum 2. De tekst van de uitzending is door de VARA gestencild uitgegeven.

- F. Wafelbakker • *Isolement van de gehuwde homofiel doorbreken*. Reflex, maart 1972 (Nationale Raad voor Maatschappelijk Welzijn, Den Haag).

- dr. B.S. Witte • *Homoseksualiteit*. Commentaar bij de uitgewerkte gegevens van het Margriet-onderzoek, hoofdstuk 8 van *Sex in Nederland* (pag. 127 - 148), Spectrum Utrecht, 1969 (Prisma boeken 1400)

- Prof. dr. H.R. Wijngaarden • Voordracht tijdens kader-weekend van de werkgroep Orpheus, 26 september 1971 te Epe. Gebruik werd gemaakt van de door Orpheus vervaardigde samenvatting.

Aanvullingen literatuur verschenen na 1973.

- J. Babuscio • *We speak for ourselves*. London 1976, m.n. pag. 58 - 70.

- A. Brussaard e.a. • *Een mens hoeft niet alleen te blijven. Een evangelische visie op homofilie*. Baarn, 1977. (Ten Have) m.n. pag. 48 - 71.

- COC brochure • *Scheiden als je lesbisch bent*. Amsterdam, 1980.

- M. Fasteau • *De Mannenmolen*. 4e druk, Amsterdam 1981

(Bruna).

- R.D. Fenwick
- *Gezondheidsgids voor homofielen*. Amsterdam, 1979 (Tiebosch).
- F. Klein
- *De biseksuele keuze*. Amsterdam, 1979 (Wetenschappelijke Uitgeverij).
- K. Milet
- *Sekse en macht*. Amsterdam 1976 (Meulenhof).
- C. Silverstein
- *Begrijp je me? Familie en homoseksualiteit*. Beaxem, 1979 (Gamma Publikaties).
- C. Silverstein en E. Withe
- *Homoseksualiteit bij mannen (The Joy of Gay Sex)*. Haarlem, 1980 (Rostrum).
- E. Sisley en B. Harris
- *Homoseksualiteit bij vrouwen (The Joy of Lesbian Sex)*. Haarlem, 1980 (Rostrum).
- C. Wolf
- *Bisexualiteit*. Beaxem, 1980 (Gamma Publikaties).
- Tijdschrift artikelen**
- *Intermediair*. 1974, nr. 10.
 - *Mensen van Nu*. 1981, nrs. 2 en 5.
 - *Opzij*. nr. 9, maart 1981 (over de heteroseksuele echtgenote).
 - *Sek 8* (1978) nr. 3 (18-03-1978) Thema nummer "Huwelijk en Homoseksualiteit".
 - *Viva* 1977 nr. 46 en 1978 nr. 28.